

Nastazija Keršytė

MUZIEJINIAI LIETUVOS ISTORIJS KONTAKSTAI. TEMŲ, PROBLEMŲ TOPOGRAFIJOS KONSTANTOS IR POKYČIAI¹

Mokslo publikacijos objektas – muziejinių Lietuvos istorijos kontekstų pobūdis Lietuvoje XIX–XXI a. Tikslas – remiantis analitinės, lyginamosios, statistinės analizės metodais įvertinti Lietuvos istorijos atspindėjimo muziejų ekspozicijose tendencijas. Uždaviniai – nustatyti būdingas Lietuvos istorijos atspindėjimo muziejų ekspozicijose, kurios vertinamos kaip muziejų koncepcijų kvintesencijos, tematikas ir jų motyvus. Pagrindinės muziejų ekspozicijose perteikiamos Lietuvos istorijos tematikos – Lietuvos proistorė, praeities šlovė, valstybingumas, asmenybės istorijoje – nulėmtos istorinio atsiminimo mokslo ir ideologijos diskurso apraiškų.

Reikšminiai žodžiai: muziejiniai Lietuvos istorijos kontekstai, Lietuvos istorijos eksponavimo tendencijos, Lietuvos istorijos eksponavimo tematikos.

Įvadas

muziejinių Lietuvos istorijos kontekstų formavimo XIX–XXI a. Lietuvoje problematika apima istorinės muzeologijos, muzealumo raiškos istorijos problematikos aspektus. Šios problematikos tyrimų aktualumas grindžiamas siekiais pažinti muzealumo raiškos turinį kaip atspindėjimų tikrovės, tapatumo, ypač vizualizuojamų muziejų ekspozicijose, kurios muzeologų traktuojamos kaip muziejų koncepcijų kvintesencijos, pobūdį. Tai yra simbolinis visuomenės vertybių struktūros atspindys. Siekiant išsiaiškinti, kodėl ir kaip muziejiškai perteikiama Lietuvos istorija mu-

---

¹ Publikacija yra N. Keršytės mokslinio tyrimo projekto „Lietuvos muziejinkystės raida 1752–2012 metais“, paremto Lietuvos mokslo tarybos (sutartis Nr. LIT-5-16), dalis.

ziejų ekspozicijose, galima atsižvelgti į *atminties* → *atminimo* → *istorijos* atsiminimo diskursų sandų nuostatas, kurios žymi muziejinio istorijos eksponavimo specifiškumą, skirtumą tarp istorijos pateikimo mokslo darbuose ir muziejuose. Pavyzdžiui, Günterio Hockertso pateikiama istorijos ir atsiminimų santykio triada – pirminė patirtis, atminimo kultūra, istorijos mokslas: „kaip visuma nebūtinai mokslinio viešo istorijos naudojimo, ypač žiniasklaidoje, muziejuose, paminkluose ir pan.“ (Klessmann), ir filosofo Zenono Norkaus, jam sekant Jörnu Rüsenu, ištara: „Iškalbingiausi istorinės atminties ir kolektyvinio identiteto dokumentai yra ne istorikų istorikams rašomos knygos ar straipsniai, bet viešos atminimo ceremonijos (atmintinos datos, minėjimai, šventės), toponiminė politika (kokie vardai suteikiami naujoms, o kartais ir senoms gatvėms ar miestams), paveldosauga ir paminklosauga (kas patenka į globotino ir saugotino paveldo sąrašą, kas ne), paminklų statymas, muziejų steigimas, jų fondų kaupimas ir eksponavimas. Čionai priklauso ir istorinė beletristika, populiarė istorinė literatūra, kinas ir t. t., kurie daugeliu atvejų net nepretenduoja, kad pateikiamų įvykių versijos atitiktų pateikiamą vaizdą, tačiau savo paveikumu istorinei atminčiai gali tą vaizdą toli pranokti“ (Rüsen, 2007, 22–23).

Muziejinių Lietuvos istorijos kontekstų formavimo XIX–XXI a. Lietuvoje problematika nėra išsamiai tirta, specialių jos studijų neskelbta. Jos historiografijai tegalima priskirti nedaugelį mokslo publikacijų. Yra sureikšminti nacionalinių muziejų naratyvų ir jų paradigmu, praeities šlovės, valstybingumo atskleidimo aspektai (Keršytė, 2003; Keršytė, Nacionalinis, 2012; Rindzevičiūtė, 2011; Mačiulis, 2013). Apibendrintas Vilniaus istorijos muziejinių kontekstų pobūdis (Keršytė, 2008; Šermukšnytė, 2012). Daugelyje N. Keršytės publikacijų apie Lietuvos muziejų iki sovietmečio (Keršytė, 2003), sovietiniais laikais (Keršytė, 2002) ir XIX–XXI a. organizacijos raidą (Keršytė, 2013) ir apie kai kurių muziejų paveldo misijas (Keršytė, 2009; Keršytė, Vilniaus, 2012), rinkinių ir ekspozicijų sudarymą (Keršytė, 2010), tam tikrų kūrėjų muziejinių įamžinimą (Keršytė, Tarybinių, 2012; Keršytė, 2006), grafo Eustachijaus Tiškevičiaus, Vilniaus senienų muziejaus (toliau – VSM) su Vilniaus laikinosios archeologijos komisijos (toliau – VLAK) praeities įamžinimo *moto* (Keršytė, 2014) pa-

liesti Lietuvos istorijos muziejinio atspindėjimo bruožai, ir nustatytas istorinių muziejų ir muziejų, įvairiai eksponuojančių Lietuvos istoriją, plitimas. Lietuvos istorijos muziejimo poreikio, muziejų ir istorijos santykio problemas palietė ir istorikų Alfredo Bumblausko ir Alvydo Nikžentaičio *atminties* → *atminimo* → *istorijos atsiminimo* diskursų formuojamų mokyklų dalyvių nuo XX–XXI a. sandūros atliekami tyrimai. A. Bumblauskas, remdamasis J. Rūseno istorijos didaktikos, muziejų ir istorijos santykio samprata („muziejus kaip „atminimo vieta“ siekia leisti pamatyti istoriją“ (Rüsen, 2007, 365)), suformulavo muziejinę *gyvosios* istorijos konceptą ir siūlė ypač jį taikyti Signatarų muziejui Vilniuje organizuoti (Gyvosios istorijos programa, 1998). A. Nikžentaitis, kiti istorikai muziejų santykį su istorija suvokia kaip *atminimo kultūrų* transformacijų (Nuo Basanavičiaus, 2011), *atminties atminimo* politikos (Atminties daugiasluoksniškumas, 2013), *žinių apie praeitį struktūrinimo* (Čepaitienė, 2010) ir idėjų reiškimo aspektus.

Šiuolaikiniai muziejinkystės Lietuvoje tyrimai grindžiami tikrovės, tapatumo, *atminties atminimo ir galimo atminimo* muziejimo pasaulyje bendromis muzeologijos sampratomis (Key Concepts of Museology, 2010). Naujosiose muzeologijos metodologinės prieigos koncepcijose – *bendruomeninė muzeologija* (angl. *Community museology*), *visa apimantis / įtraukiantis muziejus* (angl. *Inclusive museum*), *atminties vietos* (pranc. *Lieux de mémoire*; Maurice'o Halbwachso ir Pierre'o Noros atminties idėjos samprata) – muziejus traktuojamas kaip visiems atviras, kuriamas suinteresuotų bendruomenių, visuomenės grupių, joms pasirenkant ir interpretuojant praeities šaltinius. Kultūros studijų teoretikas Tony Bennetas, remdamasis Michelio Foucault pateikiama valdomo mentaliteto samprata (disciplinuojančiosios visuomenės, valdžios institucijos kuria kontroliuojamas žinių sistemas), muziejų traktuoja kaip žinias organizuojantį, bet ir iš prigimties ideologišką reiškinį (Bennett, 1995). Muzeologas Friedrichas Waidacheris muziejus, jų nuolatines ekspozicijas laiko idėjų raiška (Waidacher, 2007, 55), kiti panašiai – kultūrinių ir politinių diskusijų erdve (Clifford, 1997). Vyrauja nuostata, kad muziejinių istorijos kontekstų organizavimo, apskritai muziejų poreikio paradigmos – nacionalinis identitetas, politika (Pinna, 2001). Šiuo

metu muziejinio istorijos problematika besirūpinančios tarptautinės muziejų organizacijos – Tarptautinė muziejų taryba (angl. *International Council of Museums*, toliau – ICOM), Muziejų istoriniuose pastatuose komitetas (angl. *International Committee for Historic House Museums*, toliau – DEMHIST), Archeologijos ir istorijos muziejų ir rinkinių komitetas (angl. *International Committee for Museums and Collections of Archaeology and History*, toliau – ICMAH), Tarptautinė istorijos muziejų asociacija (angl. *International Association of Museums of History*, toliau – IAMH), Baltijos jūros regiono pilių ir muziejų asociacija (angl. *Association of Castles and Museums Around the Baltic Sea*, toliau – ACMABS) – sureikškina ne tik tradicinį istorijos reprezentavimo pobūdį, bet ir kritinius požiūrius į istorijos atspindžius muziejų komunikacijoje, ypač ekspozicijose, aktualizuojant ir skaudžių istorinių faktų, *nepatogaus* paveldo pateikimą muziejuose.

Šioje mokslo publikacijoje, susiaurinus muziejinių Lietuvos istorijos kontekstų formavimo XIX–XXI a. Lietuvoje problematiką ir neliečiant muziejinių kontekstų formų (parodų, edukacijos, leidinių), kurios iš esmės nekeičia ekspozicijomis išreikštų muziejų koncepcijų, analitiniu, lyginamuoju, statistiniu metodais siekiama tirti muziejų organizatorių, amžininkų, tyrėjų nuomones ir tekstus, interaktyvią informaciją apie muziejų ekspozicijose atspindimą Lietuvos istorijos pobūdį, nustatyti jų esmines tendencijas, tematikas, kiekybinius parametrus. Keliamas ir įrodomas hipotetinis teiginys, kad tarp mokslo ir ideologijos diskurso nuolat balansuojanti istorinė atmintis lemia muziejų ekspozicijose, kurios, kaip minėta, traktuojamos kaip muziejų koncepcijų kvintesencijos, Lietuvos istorijos raidos raiškos perteikimo esmines tendencijas ir jas suponuojančias tematikas: Lietuvos proistorė, praeities šlovė, valstybingumas, asmenybės istorijoje.

Ši mokslo publikacija gali būti naudinga istorinės muzeologijos, muzealumo raiškos istorijos ir *atminimo* → *istorijos atsiminimo* diskursų problematikų istoriografijoms kaip pirmoji susistemintų pagrindinių muziejinių Lietuvos istorijos atspindėjimų tendencijų išvalga, padedanti išaiškinti muziejinės Lietuvos istorijos misiją. Ji su kitomis muziejinėmis etninio tapatumo, *kito* paveldo, mokslo ir *quod libet* (lot. kas patinka)

raiškos misijomis, kurios analizuojamos kitose atitinkamose N. Keršytės tyrimo „Nastazija Keršytė. Lietuvos muziejininkystės raida 1752–2012 metais“ skyriaus „Tikrovės, tapatumo muzealizacijos turinio Lietuvoje ypatumai ir tendencijos“ dalyse, sudaro tikrovės, tapatumo atspindėjimo, atskleidimo muziejuose bendrą siekinį.

Esminiai muziejinės Lietuvos istorijos raiškos požymiai

Esminiai muziejinės Lietuvos istorijos raiškos požymiai – Lietuvos istorijos raišką eksponuojančių muziejų skaičius ir atspindėjimo Lietuvos istorijos muziejų ekspozicijose tematikų tendencijos. Muziejų skaičius konstatuojamas remiantis ankstesniais N. Keršytės tyrimais, 1977, 1996 m. muziejų sąrašų (Kasperavičius, 1977; Lietuvos muziejai. Vadovas, 1996), oficialios 2012 m. muziejų statistikos duomenų (Lietuvos muziejų statistika), pateikiamų portale *Lietuvos muziejai* (Lietuvos muziejai) ir muziejų svetainių interaktyvios informacijos apie muziejų ekspozicijose, rinkinių pobūdžių analize. Ši analizė taip pat padeda nustatyti Lietuvos istorijos muziejų ekspozicijų tematikų dažnumą, kurio motyvai grindžiami toliau tematikoms charakterizuoti skirtuose skyriuose.

Laikas	Visi muziejai	Muziejai, ekspozicijose perteikiantys Lietuvos istorijos raišką
XIX a. pr.	6	1
XIX a. II p.–XX a. pr.	11	9
1939 m.	43	40
1977 m. (sovietmetis)	82	71
1996 m.	169	147
2012 m.	102	93

1 lentelė. Muziejų, ekspozicijose perteikiančių Lietuvos istorijos raišką, skaičiai

Laikas	Istoriniai muziejai	Kiti muziejai, ekspozicijose perteikiantys Lietuvos istorijos raišką	
		Krašto ir kraštotyros muziejai	Kiti muziejai
XIX a. pr.	1		
XIX a. II p.–XX a. pr.	9		
1939 m.	6	15	19
1977 m. (sovietmetis)	15	15	41
1996 m.	22	35	90
2012 m.	17	31	45

2 lentelė. Istorinių ir kitų muziejų, ekspozicijose perteikiančių Lietuvos istorijos raišką, skaičiai

Nuo XIX a. II p. Lietuvos istorijos raišką eksponuojančių muziejų daugėja. Tai daro dauguma muziejų, jų ekspozicijos yra nulemtos Lietuvoje visada ideologizuojamos atminties kultūros.

2012 m. UAB „Vilmorus“ atlikti Lietuvos muziejų edukacinių programų apklausos tyrimai (Visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų centras „Vilmorus“) nurodo, kad dabar beveik pusė Lietuvos mokinių Lietuvos istorija nori domėtis muziejuose. Tačiau muziejai dar nėra tokie patrauklūs turizmui kaip rekreacinės paslaugos: pastarųjų poreikis vertinamas 9 balais, o muziejų – 6 (Lietuvos turizmo potencialo, 2011). Pagrindinės Lietuvos istorijos eksponavimo muziejuose temų tendencijos yra panašios į filosofo Z. Norkaus nurodomas istorinės atminties gaires: „į formuojančių šiuolaikinio lietuvių identitetą prisiminimų kompleksą tikriausiai patektų reminiscencijos apie Mindaugo Lietuvos valstybės įkūrimą, Žalgirio mūšį, spaudos draudimą, 1940–1941 metų ir pokario laikų represijas ir kitus įvykius, reprezentuojančius tam tikrąjį „Mes“ kaip nugalėtoją ar auką“ (Rüsen, 2007, p. 22).

Iš Lietuvos istorijos raiškos muziejų ekspozicijose temų įvairovės išskiriamos istorinės atminties tarp mokslo ir ideologijos diskursui būdingos tendencijos atspindėti Lietuvos proistorę, praeities šlovę, valstybingumą, asmenybes istorijoje. Jos plačiau aptariamose atitinkamuose šios publikacijos skyriuose.

Lietuvos istorijos temų muziejų ekspozicijose tendencijos	Muziejų skaičius / temų dažnumas 2012 m.
Lietuvos proistorė	31
Lietuvos praeities šlovė. Muziejai pilyse	11
Lietuvos valstybingumas	45
Sukilimai prieš carinę Rusiją	33
Knygnešystė spaudos draudimo metais (1864–1904)	61
Priešinimasis sovietų okupacijai, tremtys	62
Asmenybės istorijoje	89

3 lentelė. Svarbūs Lietuvos istorijos muziejų ekspozicijų aspektai

Pabrėžtina, kad minėtos Lietuvos istorijos raiškos muziejų ekspozicijose tematikų tendencijos koreliuoja su nustatytais sociologų ir istorikų istorinės atminties atsiminimo poreikių pobūdžiais.

Pagoniškieji laikai iki Lietuvos valstybės sukūrimo
LDK laikotarpis, nuo XIII a. iki didžiojo kunigaikščio Vytauto („Kunigaikščių Lietuva“)
Nuo didžiojo kunigaikščio Vytauto valdymo iki Liublino unijos 1569 m., nuo Liublino unijos iki Trečiojo Lenkijos ir Lietuvos padalijimo 1795 m.
XIX a. sukilimai prieš Rusiją
XIX a. pab.–XX a. pr. lietuvių tautinis atgimimas, Lietuvos Respublika (1918–1940)
Sovietiniai laikai
Dabartis (nuo 1990 m.)

4 lentelė. Dabar svarbūs žmonėms Lietuvos istorijos laikai, aspektai (Šutinienė, 2011, 297–327)

Sociologė Irena Šutinienė, remdamasi Anthony D. Smitho teorija apie *pradžios* mito reikšmę atsiminimui ir tautiniam identitetui, nustatė, kad Lietuvoje šie mitai populiarėja. Tačiau istorijos atsiminimo populiarumo

atvejų skalėje jie užima ketvirtą vietą iš keturių. Aukščiausiai vertinamas XIX a. sukilimų prieš Rusiją atsiminimas. Tyrimu „Populiariausios istorinės asmenybės“ nustatyta, kad iš 20 istorinių asmenybių populiariausia žmonės laiko Vytautą Didįjį. Tai konstantinis Vytauto Didžiojo vertinimas. Taip pat jis vertinamas ir Lietuvos istoriografijoje – pavyzdžiui, Adolfas Šapoka, vertindamas Vytauto vietą (vaidmenį) Lietuvos istorijoje, teigė, kad „dėl visų jo pastangų Lietuva Europoje atsistojo pilna pėda greta kitų valstybių“ (Šapoka, 1988, 292), ir muziejų naratyvuose. Vlado Gaidžio (Gaidys, 2011, 327–336), I. Šutinienės (Šutinienė, 2013, 385–486) šiuolaikinės kolektyvinės atminties Lietuvoje sociologiniai tyrimai nurodo ir svarbią suinteresuotumo tendenciją: žmonėms labiausiai rūpi dabartis. Tai signalas muziejams, iš esmės besiorientuojantiems į praeitį, stengtis ir gebėti praeitį sieti su dabartimi, juolab kad dabartis lemia, anot istorijos didaktikos ir naujosios muzeologijos teorijų, istorijos atsiminimo ir apskritai muziejų poreikius.

Vyrauja konstantinė problema: nuolatinėse muziejų ekspozicijose Lietuvos istorijos perteikimas – oficialus, tai yra nulemtas valdomo mentaliteto. Į muziejų ekspozicijas vengiama įtraukti *nepatogius* istorijos aspektus. Dabar linkstama pabrėžti Lietuvos istorijos daugiakultūrius ir europeizacijos aspektus, o tarpukariu muziejuose dominavo lietuviškumo tematika. A. Bumblausko sukurtu virtualiu istorinio Vilniaus pristatymu, istoriko Tomo Baranausko vertinamu tik kaip turizmo reklamos lankstinuku (Baranauskas, 2010), siekiama „įvesti Vilniaus istorijos daugiakultūrį, daugiakonfesį ir daugiakalbį paveldą į lietuvio istorinės sąmonės perspektyvas“ (Bumblauskas, 2003, 182–187), bet nepabrėžiamas Vilniaus lietuviškumas, pavyzdžiui, ką reiškė Gedimino pilis tarpukario ir pokario lietuviui, kodėl grįžusieji iš tremties fotografuojasi šioje istorinėje vietoje, nenurodoma, kad tarpukaryje Gedimino pilis tapo savotiškos piligrimystės vieta – pavyzdžiui, 1931 m. savaitraščio „Mūsų Vilnius“ žurnalistas Vladas Gaižutis rašė: „Ir... pripuoliau prie pilies. Pripuolęs dukart ją pabučiavau. Taip, aš bučiavau pilį. Gal keista ir juokinga iš šalies žiūrint. Bet tai buvo iš širdies gilumos. <...> Pasinaudojęs ta proga priėjau prie vienu pilies durų, kurios užkaltos lentom, ir ant jų chemišku pieštuku užrašiau: „Gedimine! Teprisikelia Tavo dvasia mumyse. Sugrąžinsime Tau Tavo sostinę.“ O po to užrašo parašiau: „Laisvosios Lietuvos sūnus“

ir pasirašiau, padėjęs datą. Parašiau, ir lyg lengviau ant širdies pasidarė“ (Briedis, 2010).

Anot istoriko A. Nikžentaičio, atminties ir istorijos politikai Lietuvoje po 1990 m. – atminties (*paslėptos istorinių įvykių selekcijos*) atsiminimams (t. y. *šios selekcijos aktualizacijai*) – būdingas tarpukario atminties kultūros renesansas, *aukos* naratyvų akcentavimas ir naujų pagrindinių Lietuvos atminties kultūros formų – pasipriešinimo sovietų okupacijai, kovų dėl Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo – intensyvinimas. Jo samprata, kad „kiekviena atminties kultūra yra politiškai instrumentaluota, o kartu kiekviena valstybė turi dominuojančią atminties kultūrą, vykdo atitinkamą atminties politiką“ (Nikžentaitis, 2013, 521–538), pagrindžia ma šioje publikacijoje aptariant Lietuvos istorijos perteikimo muziejų ekspozicijose esmines tendencijas, jų motyvacijas, paradigmas.

Lietuvos proistorė muziejų ekspozicijose

Pasak šiuolaikinio Lietuvos istoriko Rimvydo Petrausko (Įdomiausias LDK istorijos), *pradžia* visuomet visiems rūpi. XIX a. romantizmo idėjos, kurio mis buvo pabrėžiamas tautos kilmės šaknų, tapatumo savitumų pažinimas, ir archeologijos, etnologijos, mitologijos mokslų formavimasis paskatino muziejinių Lietuvos proistorės naratyvų susidarymą. Muziejų ekspozicijose formavosi senovės buities ir dvasinio gyvenimo aspektų perteikimo tradicija. Ši tradicija pradėta 1812 m. žemaičių bajoro Dionizo Poškos sukurtu Baublių muziejumi. Ji buvo tęsiama 1855–1865 m. VSM, amžininkų vadintu ir Archeologijos muziejumi; VLAK narys Adomas Honorijus Kirkoras straipsnyje „Mūsų laikų archeologijos reikšmė ir pažanga“ (*Znaczenie i postęp archeologii w naszych czasach*), publikuotame 1856 m. šios komisijos leidinio „Pamiėtniki“ pirmame tome, akcentavo, kad archeologija tapo „amžiaus poreikiu“, visoms tautoms ieškant savo šaknų, savasties raiškos (Keršytė, Vilniaus, 2012, 174, 175). VSM sureikšmino mitologinių vaizdinių, jų simbolių koreliaciją. Remdamasis tuo metu populiarėjusių XIX a. palyginamųjų etnologijos, mitologijos tyrinėjimų metodologija, jis ekspozicijos centre kaip paminklą, aptvertą tvorele, rodė vakarų slavų dievo *Swętowito* stabo kopiją (ją VSM, taip pat Vienos, Berlyno istorijos muziejai įgijo iš Krokuvos mokslo draugijos muziejaus, kuris saugojo ori-

ginalą, 1848 m. rastą Podolės gubernijoje, A. H. Kirkoro laikytą „senojo slavų pasaulio simboliu“ (Keršytė, 2007, 46–60)). Vilniaus senienų muziejus prie Vilniaus viešosios bibliotekos (toliau – VSMVVB, 1867–1915), E. Tiškevičiaus traktuotas kaip Rusų muziejus, vis dėlto eksponavo Lietuvos proistorės, senovės gyvenimo būdo aspektus. 1907 m. rugpjūčio 6 d. Jonas Basanavičius ir kiti Lietuvių mokslo draugijos (toliau – LMD, 1907–1940) nariai, dalyvavę šios draugijos pirmajame visuotiniame susirinkime, lankėsi VSMVVB ir domėjosi eksponuojamais akmens, bronzos, geležies laikų reliktais. Lietuvos proistore, archeologija VSMVVB domėtis skatino vykdomi Rusijos imperijoje archeologijos tyrimai ir carinės valdžios teigta bendrų rusų ir lietuvių pradmenų doktrina.

XX a. 2–4 dešimtmečiuose muziejinė Lietuvos proistorės tradicija Lietuvos Respublikoje tęsta dviem aspektais. Atskirose Vytauto Didžiojo muziejaus, sudaryto iš dviejų savarankiškų muziejų – Vytauto Didžiojo karo muziejaus (toliau – VD karo muziejus) ir Vytauto Didžiojo kultūros muziejaus (toliau – VDKM), ekspozicijose archeologai Vladas Nagevičius ir Jonas Puzinas pateikė panašias Lietuvos proistorės atsklaidas, akcentavo tautos kilmės ir genčių konsolidacijos valstybingumo link aspektus. Kraštotyros ir krašto muziejų ekspozicijose siekta perteikti senovės gyvenimo būdo aspektus, bet tai varžė muziejinimo lokalinės istorijos ir regiono etninės kultūros paveldo konceptas ir archeologinių relikto stygius (archeologinius kasinėjimus vykdė tik Šiaulių „Aušros“ ir Panevėžio kraštotyros muziejai).

Sovietmečiu Lietuvos proistorės, priskirtos tematikai „Pirmykštė bendruomeninė santvarka“ ar „Archeologija“, taip pat kitų istorinių naratyvų eksponavimas muziejuose buvo paveiktas *rusiškojo marksizmo* paradigmos. Antai LTSR istorijos-etnografijos muziejus (toliau – LTSR IEM) „archeologinę medžiagą“ klasifikavo į akmens amžiaus ir ankstyvojo feodalizmo, žalvario, I–IV, V–VIII, IX–XIII a. laikotarpius ir eksponavo „pirmykštės bendruomenės“ paleolito, mezolito, neolito, jos irimo ir „klasikinės visuomenės susidarymo“, „ankstyvojo feodalizmo“ darbo įrankius, ginklus, papuošalus ir kitus gyvenimo būdą, „turtinę nelygybę“ atspindinčius eksponatus (Lietuvos TSR istorijos ir etnografijos muziejus, 1980, 9, 10).

Po 1990 m. Lietuvos muziejams būdinga dvi aspektė Lietuvos proistorės eksponavimo tradicija. Nauja tai, kad gausėjo muliažinių rekonstruk-

cijų. 2000 m. Lietuvos nacionalinio muziejaus (toliau – LNM) sudaryta Lietuvos proistorės / archeologijos ekspozicija užėmė du Senojo arsenalo Gedimino kalno papėdėje aukštus – 500 m² plotą. Ekspozicijos dalių tematika – „Lietuva iki Kristaus“ ir „Lietuva iki valstybės susidarymo“. Ekspozicijai būdingas chronologinis gyvenimo būdo, pasaulėjautos, baltų genčių formavimosi vaizdavimas, sugrupuotas pagal temas ir potemes (I salėje – „Lietuva iki Kristaus“: paleolitas (XI–IX tūkst. pr. Kr.), mezolitas (VIII–V tūkst. pr. Kr.), neolitas (IV–II tūkst. pr. Kr.), vidurio neolito kultūra (medžioklė, namų ūkis, žvejyba, rankiojimas ir žemdirbystė), meno ir pasaulio samprata, Pamario kultūrų ir baltų formavimasis, žalvario (bronzos) ir ankstyvasis geležies laikotarpiai (XVIII a. pr. Kr.), II salėje – „Lietuva iki valstybės susidarymo“: senasis geležies amžius, sritiniai skirtumai I–IV a., ūkis, verslai, amatai I–XIII a., prekyba, mainai, žemdirbystė, metalurgija, ginkluotė, raitelis ir žirgas, keramika, sidabras, verpimas, audimas, drabužiai, vidurinis ir vėlyvasis geležies amžiai, gentys V–XIII a. – lietuviai, jotvingiai ir sūduviai, aukštaičiai, sėliai, žiemgaliai, žemaičiai, skalviai, lamatiečiai, kuršiai). Rodyta 4000 autentiškų eksponatų ir keliolika tipologinių, interpretacinių rekonstrukcijų: natūralaus dydžio Duonkalnio žynio kapo maketas, žirgo galvos muliažas, Stakliškių lobio *in situ* imitacija, kuršių, žemaičių, lietuvių, žiemgalių, aukštaičių apranga (pagal autentiškas pilkapių kapų įkapes pagaminti šešių šeimų manekenai – vyrų, moterų, vaikų), IX a. kuršės papuošalų kopijos, padarytos pagal kapo radinius, Nemenčinės pilies maketas. Pateikta ir ekspoziciją nemažai papildančios iliustracinės ikonografijos (piešinių, nuotraukų), informacinių tekstų (Lietuvos proistorė, 2000). LNM Lietuvos proistorės eksponavimas yra ir panašus į pasaulinę muziejinio proistorės eksponavimo praktiką, ir nuo jos skiriasi. Bendra – tradicinis archeologinis periodizavimas. Tačiau LNM, kitaip nei Nacionaliniam proistorės muziejui Prancūzijoje (pranc. *Musée National de Préhistoire* arba *Musée National*), nesvarbus ikineolitinio laikotarpio klimato, floros, faunos iliustravimas.

Kai kurių kitų istorijos ir krašto muziejų Lietuvos proistorės eksponavimo nuostatos yra panašios į LNM. 2004 m. atnaujintoje Šiaulių „Aušros“ muziejaus archeologijos ekspozicijoje „Šiaulių krašto praeitis nuo seniausių laikų iki XVII a.“ dviejose salėse tradiciškai chronologiškai ro-

domi senovės gyvenimo būdo aspektai – geležies amžiaus gyventojų pasaulėžiūros, laidojimo papročių ir *ornamentikos* (meno), rekonstrukcijos: V–VIII a. trobos vidaus aplinka, šulinyš ir dvi geležies lydymo molinės krosnelės, akmeniniai kirviai, gręžimo prietaisas (Šiaulių krašto praeitis). Panevėžio kraštotyros muziejaus ekspozicijos „Panevėžio krašto priešistorė“ temų ir eksponavimo pobūdis yra panašus – taip pat mėgstamos rekonstrukcijos: kariūnas su žirgu, žalvario ir ankstyvojo geležies amžiaus gyvenamojo būsto skersinis pjūvis ir vidaus aplinka.

2012 m. apie trečdalis Lietuvos muziejų (31), daugiausia istorijos, krašto (LNM, Vytauto Didžiojo karo, „Aušros“, Trakų istorijos, Valstybinio Kernavės kultūrinio rezervato direkcijos archeologinės Kernavės vietovės, Alytaus kraštotyros, Birštono, Biržų krašto „Sėlos“, Joniškio istorijos ir kultūros, Jurbarko krašto, Kauno miesto, Kelmės krašto, Kėdainių krašto, Kretingos, Lazdijų krašto, Marijampolės kraštotyros, Mažeikių, Mažosios Lietuvos istorijos, Merkinės kraštotyros, Nalšios, Neringos istorijos, Pakruojo krašto „Žiemgalos“, Panevėžio kraštotyros, Pasvalio krašto, Rokiškio krašto, Šilalės krašto, Tauragės krašto, Ukmergės kraštotyros, Utenos kraštotyros, Veliuonos krašto) plačiau ar siauriau kai kuriuos Lietuvos proistorės aspektus pateikė panašiais tradiciniais principais. Prie šių muziejų galima priskirti ir muziejaus statuso neturinčią *Pilkapio ir akmens amžiaus būsto ekspoziciją* (akmens amžiaus būsto rekonstrukcija, pilkapių tipologinis rekonstrukcinis pjūvis, vaizduojantis žalvario amžiaus (IV–VI a.) kapavietę) Palūšėje, Aukštaitijos nacionaliniame parke, sukurtą remiantis archeologiniais Kretuono ežero apylinkių gyvenviečių, laikomų seniausiomis Lietuvoje, tyrinėjimais (Muziejus). Tačiau Lietuvoje nėra panašaus pobūdžio kaip LNM Lietuvos proistorės ekspozicija atskiro, savarankiško Lietuvos proistorės muziejaus.

Praeities šlovė. Muziejai pilyse

Svarbiomis muziejinės Lietuvos praeities šlovės raiškos priemonėmis laikomi nuo XX a. II pusės Lietuvoje atkurtose, rekonstruotose pilyse laikantis esminių motyvų – pilių, Lietuvos vaizdinių nostalgijos ir paveldo globos – steigiami muziejai. Istorinės vietos apsaugos pretekstas pirmojo muziejaus pilyje kūrimo idėją paskatino 1911 m., kai LMD, su kitais

gindama Gedimino kalną Vilniuje nuo Vilniaus dūmos sumanymo ten įrengti vandens rezervuarą, siekė sumuziejinti Gedimino pilies bokštą, nors carinė administracija neleido šio noro įgyvendinti (Keršytė, 1998). XX a. 2–4 dešimtmečiuose Lietuvos Respublikoje ir Lenkijos okupuotoje jos dalyje pilių atkūrimo ir sumuziejimo vizijos rutuliojosi savaip. Lenkijos paveldo valstybinė regioninė Vilniaus vaivadijos konservatoriaus įsitaiga sureikšmino Trakų pilies atstatymą (Keršytė, Ferdynando, 2012), bet neįsteigė muziejaus Vilniuje, Gedimino kalne, Aukštutinės pilies bokšte. Lietuvos Respublikoje Valstybės archeologijos komisija (1919–1936), vėliau – VDKM bandė rūpintis Kauno, Panemunės, Raudonės, Gelgaudų, Biržų pilių liekanomis. Tačiau ketinimai įrengti pilyje muziejų sieti tik su Kauno pilimi, kuri pateko į kai kurių Tautos / Vytauto Didžiojo muziejaus koncepcijos svarstytojų akiratį. Šlovingos praeities, romantiniai pilių vaizdiniai traktuoti kaip *senovės lietuviškumo antspaudai* (panašiai kaip Maironio eilėraštis „Trakų pilis“) (Keršytė, 2003, 110). Jie lėmė Karo muziejaus statinio projektų koncepcijas, jo laikinų patalpų buvusioje cerkvėje rekonstrukciją – nugriauti bokštą ir vietoje jo sumūryti statinį Lietuvos senųjų pilių stiliumi, taip pat siūlymus Tautos / Vytauto Didžiojo muziejaus pastatą statyti senovės lietuvių pilių stiliumi. 1939 m. Lietuva tęsė lenkų pradėtus Trakų pilies atstatymo darbus, rūpinosi Gedimino kalno tvarkymu, siekė Gedimino bokštą paversti muziejumi (Keršytė, 1999).

Sovietmečiu Lietuvoje formavusis keliasluoksni paveldosauga pirmenybę teikė *tautinio socializmo* paveldo objektams, reiškiniams. Sovietų Lietuvos valdžia rėmė šlovingos praeities raiškos – pilių, piliakalnių ir tautinių tradicinių švenčių – puoselėjimą, nors Sovietų Sąjungos oficiozinė centrinė spauda smerkė pilių, kaip feodalų galybės palikimo, atkūrimo ketinimus ir didelio paveldosaugos, restauravimo aparato Lietuvoje sukūrimą (Čepaitienė, 2005). Pirmiausia buvo atstatytas vienas 13 m aukščio Trakų pusiasalio pilies bokštas ir Vilniaus aukštutinės pilies Gedimino bokštas. 5–6 dešimtmečiais vykdyti Medininkų pilies konservavimo, restauravimo darbai. 1960–1965 m. suremontuotas naujasis Vilniaus Žemutinės pilies arsenalas. Atstatytos pilys: 1968 m. – Raudonės (ją pritaikius pagrindinei mokyklai, buvo sunaikintas istorinis interjeras), 1967–1975 m. – Raudondvario. 1986 m. atstatytas ir muziejaus reikmėms pritaikytas Vilniaus Žemutinės pilies Senojo arsenalo rytų korpusas.

1978–1986 m. vyko Biržų pilies atstatymo darbai, stengtasi pilies patalpas pritaikyti Biržų kraštotyros muziejui, kuris į pilį buvo atkeltas 1989 m. (Biržų krašto muziejus „Sėla“, 2008). Trakų salos pilies atstatymas, trukęs beveik 40 metų, paveldosaugininko Jono Rimanto Glemžos vertinamas kaip „geriausias sovietmečio paveldotvarkos ir jos metodų kompleksinio taikymo pavyzdys, to meto paveldotvarkos laimėjimas“. LTSR architektūros paminklų mokslinės tarybos apibrėžta Trakų salos pilies atstatymo reikmė: „<...> būtina atstatyti bent vieną viduramžių pilį, kad ateities kartos turėtų išsamesnį dviejų šimtų metų Lietuvos kovų ir gynybos istorijos bei architektūros pavyzdį“ (Glemža, 2002, 169,170) – iliustravo sovietmečiui būdingas pilių atkūrimo ir sumuziejavimo paradigmas.

1960 m. Vilniaus Aukštutinės pilies vakariniame bokšte Gedimino pilies kalne įkurtas muziejus yra Lietuvoje pirmas viešas valstybinis muziejus pilyje. Jo ekspozicija akcentavo Aukštutinės pilies gynybinį pobūdį, šia koncepcija vadovautasi ir vėliau keičiant ekspoziciją (Šėma, 2004). 1968 m. jis tapo LTSR IEM, tais metais Vilniaus Žemutinės pilies dalyje Naujajame arsenale atidariusio Lietuvos istorijos ir etninės kultūros ekspoziciją, padaliniu. 1974 m. LTSR IEM įrengė ekspoziciją ir Medininkų pilyje (jo žinioje buvo iki 2000 m., vėliau atiteko Trakų istorijos muziejui – TIM), čia buvo rodoma pilies istorija, eksponuojami Medininkų teritorijos archeologiniai radiniai. 1961 m. į Trakų salos pilį perkeltas Trakų kraštotyros muziejus (nuo 1965 m. – TIM) neišvengė kraštotyros *sovietiniam muziejui* būdingo štampos – eksponavo *ekonomikos, kultūros ir švietimo „laimėjimus“ tarybų valdžios metais* (Trakų istorijos muziejui 60, 2008). 1975 m. LTSR IEM ekspozicijos 1944–1975 m. skyrius iliustravo „socializmo kūrimo respublikoje istoriją, [...] Tarybų Lietuvos pasiekimus visose gyvenimo srityse“ (Kasperavičius, 1977, 32). 1977 m. Istorijos ir kultūros paminklų apsaugos ir naudojimosi įstatyme skelbta strategija „Tarybų Sąjungoje paminklai tarnauja mokslo, liaudies švietimo ir kultūros vystymo, kilnaus tarybinio patriotizmo jausmo formavimo, darbo žmonių idėjinio, dorovinio, internacionalinio ir estetinio auklėjimo tikslams“ (1977 m. Istorijos ir kultūros paminklų apsaugos ir naudojimo įstatymas) lėmė muziejų pilyse dvireikšmį diskursą tarp istorinio paminklo ir jo erdvėje ideologizuotų ekspozicijų.

Po 1990 m. nepriklausomoje Lietuvoje pilių atkūrimo ir sumuziejavimo

pagrindimus galima apibūdinti 2004 m. muziejininko Jono Genio samprata, kad pilis, jos mūrai nėra tik patalpa, erdvė muziejininkų kuriamai ekspozicijai, bet pirmas ir svarbiausias eksponatas (Genys, 2004). 1990–2000 m. vykdytas Panemunės pilies restauravimas, atstatytos Biržų pilies parakinės, remontuotas Vilniaus Gedimino bokštas ir Žemutinės pilies Senojo arsenalo šiauriniai ir vakariniai korpusai. Nuo 2002 m. atkuriami Vilniaus Žemutinės pilies Valdovų rūmai, nuo 2009 m. – Kauno pilis ėmė sulaukti ne tik nostalgikų, bet ir kritinių vertinimų dėl paveldo autentiškumo problemos sprendimų, pvz., istoriko A. Bumblausko ir bendraminčių požiūris (Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės, 2006), ratifikuotos Europos architektūros paveldo apsaugos konvencijos reikalavimo vykdant architektūros paminklų konservavimo darbus naudoti tradicines medžiagas nesilaikymo (Baranauskas, 2009). 2010 m. gavus Europos Sąjungos paramą pradėti vykdyti trijų pilių – Medininkų, Raudondvario ir Panemunės (Vytėnų) – rekonstrukcijos darbai. 2002–2005 m. restauruota Norviliškių pilis ir išnuomota asmeniui verstis kultūrinio turizmu. Panemunės pilis priklauso Vilniaus dailės akademijai. Pilyje organizuojami įvairūs kultūriniai renginiai, rengiamos studentų ir profesionalių menininkų parodos.

Šiuo metu Lietuvoje yra atkurta, restauruota, iš dalies atstatyta, rekonstruota 14 mūrinių pilių (įskaitant pilimi vadinamą Tauragės pasienio muitinę, statytą 1844–1864 m.), 11 pilių reziduoja muziejai (neįtraukta Panemunės pilis, nes neturi muziejaus statuso).

Muziejus	Muziejaus, ekspozicijos pobūdis	Atidarymo, pertvarkų metai
Gedimino pilies bokštas (nuo 1968 m. – LTSR IEM, nuo 1990 m. – LNM padalinys)	Gedimino pilies bokštas, iš dalies atstatytas. Teminis, kolekcinis, muliažinis, iliustracinis Gedimino pilies, LDK istorijos eksponavimas, ekspozicija „Ginklai ir pilies ikonografija“ (XIV a. II p.–XVII a. pr. Vilniaus pilių rekonstrukciniai maketai, ginkluotė, ikonografinė senojo Vilniaus medžiaga).	1960, 1995
Trakų istorijos muziejus	Trakų salos pilis, atstatyta. Trakų miesto, pilių, Trakų žemės istorija. Teminis, kolekcinis, rekonstrukcinis, iliustracinis eksponavimas.	1962, 1992, 2009

Lietuvos nacionalinis muziejus	Vilniaus Žemutinės pilies Naujasis arsenalas, atstatytas. Teminis, kolekcinis, rekonstrukcinis, iliustracinis Lietuvos valstybės, kultūros istorijos, lietuvių etnografijos, kryždirbystės eksponavimas.	1968, 1990, 2003
	Vilniaus Žemutinės pilies Senasis arsenalas, atstatytas. Teminis, kolekcinis, rekonstrukcinis, iliustracinis Lietuvos proistorės eksponavimas.	2000
Medininkų pilies muziejus (Trakų istorijos muziejaus padalinys)	Medininkų pilis, iš dalies atstatyta. Teminis, kolekcinis, rekonstrukcinis, iliustracinis LDK mūro pilių planų eksponavimas, XIV–XVIII a. ginkluotės, archeologinių radinių, X–XX a. sidabro dirbinių, prezidento A. M. Brazausko medžioklės trofėjų ir peilių kolekcijos.	1974, 2012
Taikomosios dailės muziejus (LDM padalinys)	Vilniaus Žemutinės pilies Senasis arsenalas, atstatytas. Ekspozicijos keičiamos.	1987
Biržų krašto muziejus „Sėla“	Biržų pilis, bastioninė tvirtovė, iš dalies atstatyta. Teminis, kolekcinis rekonstrukcinis, iliustracinis Biržų pilies ir Biržų kunigaikštystės XVI–XIX a. istorijų eksponavimas.	1989
Tauragės krašto muziejus	Tauragės pilis, restauruota. Teminis, kolekcinis, iliustracinis priešistorės, krašto istorijos eksponavimas.	1992
Juozo Naujaliao memorialinis muziejus	Raudondvario pilis, atstatyta. Teminis, kolekcinis, iliustracinis Juozo Naujaliao, grafų Tiškevičių gyvenimo, Raudondvario praeities eksponavimas.	1993, 2002
Klaipėdos pilies ir miesto istorijos muziejus (Mažosios Lietuvos istorijos muziejaus padalinys)	Klaipėdos pilis, iš dalies atstatyta. Teminis, kolekcinis, rekonstrukcinis, iliustracinis Klaipėdos pilies ir miesto raidos nuo XIII a. iki šių dienų eksponavimas.	2002

Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės valdovų rūmai	Vilniaus Žemutinė rezidencinė pilis, tipologinis atkūrimas. Vilniaus Žemutinės rezidencinės pilies tipologinė interjero, vidaus rekonstrukcija. Teminis, kolekcinis, rekonstrukcinis eksponavimas.	2012
Kauno pilies ekspozicija (Kauno miesto muziejaus padalinys)	Kauno pilis, iš dalies atstatyta. Teminis, kolekcinis, iliustracinis Kauno pilies istorijos nuo XIV a. iki šių dienų eksponavimas.	2012

5 lentelė. Muziejai mūrinėse pilyse Lietuvoje

Visuose pilyse įkurtuose muziejuose, išskyrus TDM, yra nuolatinės ekspozicijos tarp sienų. Kaip nurodyta lentelėje, daugelis muziejų pilyse pateikia pilies, kurioje jie įkurti, istorijos aspektų. Raudondvario pilis bus labiau pritaikyta kultūriniam turizmui. Klaipėdos pilis nepriklauso patriotinės nostalgijos konceptui, nes ji yra vokiečių riterių pilis. Šios pilies atkūrimo paskata – miesto muziejaus koncepcija ir turizmo verslas. Archeologas Albinas Kuncevičius įsitikinęs, kad „istorinis muziejus yra geriausias pilių panaudojimo būdas“ (Kuncevičius, 2004).

Nuo XX a. pab. Lietuvoje kyla ir medinių pilių, kurios, spėjama, kadaise stovėjo ant pusės tūkstančio ar šimto piliakalnių, statymo (archeologo Gintauto Zabiėlos manymu, medinės pilys gali būti tik statomos, o ne atstatomos (Zabiėla, 1995)) sumanymų. Nuo 1997 m. Anykščių savivaldybė ir Antano Baranausko ir Antano Vienuolio-Žukausko memorialinis muziejus rūpinasi pastatyti medinę pilį ant Šeimyniškių piliakalnio: čia XIII a. viduryje, kaip spėjama archeologo G. Zabiėlos ir istoriko T. Baranausko (Baranauskas, Vorutos istorija), buvo Mindaugo rezidencinė Vorutos pilis. 2000 m. pastatytas pirmasis būsimos medinės pilies komplekso statinys – tiltas į piliavietę per Varelio upelį, o 2004 m. vasarą prie piliakalnio – medinis apžvalgos bokštas. Jame įrengta ekspozicija, kurioje rodomas pilies hipotetinės rekonstrukcijos maketas, archeologinių radinių pavyzdžiai, organizuojamas *muziejus-viduramžių kiemas* su seno-

vės gyvenimo pilyje interpretacinių rekonstrukcijų edukacija (šaudymas iš lanko, ieties mėtymas ir kt.) (Lingaitis). Anykščių rajono savivaldybės projekte „Šeimyniškėlių medinės pilies istorinio ir kultūrinio paveldo panaudojimas pažintinio turizmo plėtrai Anykščių rajone“ pabrėžiama, kad autentiškoje vietoje norima pastatyti objektą, kuris atitiktų šiuolaikinius dvasinius ir ekonominius visuomenės poreikius (Šeiminyškėlių piliakalnio, 2004).

Lietuvos valstybingumo aspektai muziejų ekspozicijose

Lietuvos valstybingumo istorijos muziejų ekspozicijose tematikos sklaidos pagrindiniai komponentai – Lietuvos valstybingumo istorijos tarpiniai, kovos dėl valstybingumo, priešinimasis okupacijoms (sukilimai prieš carinę Rusiją, priešinimasis sovietų okupacijai), knygnešystė spaudos draudimo metais (1864–1904), trėmimai.

Muziejinės Lietuvos valstybingumo istorijos interpretacijos pradininkas – VSM (N. Keršytė tai pabrėžia labiau nei kiti VSM su VLAK istorijų tyrėjai (Keršytė, 2003, 50–75; Keršytė, Vilniaus, 2012)). E. Tiškevičius ir jo bendraminčiai vadovavosi Simono Daukanto nuostatomis skelbti autentiškus Lietuvos istorijos dokumentus, nes jie yra „tautos istorijos kertinis akmuo, ir tuomet mūsų priešininkai nebegalės teisingiausių faktų per savo polemiką iškreipti“. S. Daukantas linkėjo VLAK būti „bešališku teiseju vertinant dokumentus“ ir skelbti „tokius, kurie yra reikalingiausi teisingiems istorijos faktams išaiškinti“ (Merkys, 1991). Taip pat vadovautasi istorinio pozityvizmo principu – rodyti, kaip buvo iš tikrųjų (vok. *wie es eigentlich gewesen* (Carr, 1999)). VSM istorinė ekspozicija (12 spintų ir 29 vitrinose eksponuotos „lietuviškos senienos“ (istoriniai dokumentai, archeologinės vertybės) ir minėta *Swętowito* stabo kopija bei balto marmuro Jogailos su Jadvyga skulptūrinė kompozicija) vertinta kaip objektyviai atspindėjusi Lietuvos istoriją. VSM pateikta Lenkijos ir Lietuvos unijos interpretacija, kaip teigė E. Tiškevičius, pabrėžė Lietuvos politinį savarankiškumą šioje federacinėje sąjungoje (Дневникъ, 1865, 49–50) ir carinei administracijai tapo vienu iš pretekstų nutraukti šio muziejaus gyvavimą. 1865 m. sudaryta Michailo Muravjovo speciali komisija VSM su VLAK veiklai vertinti skelbė, kad šio muziejaus istorinės ekspozicijos

koloritas tendencingai antirusiškas, nesirėmė rusų ir lietuvių pradmenų doktrina, nesuformavo didaktinės misijos skatinti jaunuomenę domėtis Rusijos ir Lietuvos bendra senove. Generolas Arkadijus Stolypinas kritikavo, kad VSM perteikiant Lenkijos ir Lietuvos unijos laikotarpį, nesiekta objektyvumo ir kartu neeksponuoti magnatų, bajorų, *pasirinkusių lenkų tautybę*, ir tų, kurie pasirašė protestą prieš Lietuvos ir Lenkijos uniją, atvaizdai (Дневникъ, 1865, 54–58). Minėtos M. Muravjovo komisijos traktavimas „lenkų dvasios“ tų „praeities liudininkų“, kurie 1858 m. buvo rodomi Rusijos imperatoriui, aplankiusiam VSM, ir reprezentuojami Jono Kazimiero Vilčinskio sudarytame VSM eksponatų litografinių atvaizdų albume, išleistame garsios Lamierciero firmos Paryžiuje, liudijo dėsningumą: ribos tarp objektyvaus istorinio fakto ženklo ir jo subjektyvių interpretacijų bei jų recepcijų – nevienareikšmės, ypač sąmoningai plečiamos ideologizuotų kultūrų (Ricoeur, 2001).

XIX a. II p.–XX a. pr. Lietuvoje viešo istorinio muziejaus ekspozicija ir jos vertinimai tapo ideologinės kovos dėl Lietuvos istorijos, ypač – jos svarbaus aspekto valstybingumo, vaizdavimo arena. Carinės administracijos pozicijas šiuo požiūriu tiesmukiškai išreiškė ir M. Muravjovo biografinis muziejus (1898–1915) Vilniuje, jis vertintas kaip *pamoka* Šiaurės vakarų kraštui nepuoselėti vilčių dėl Lietuvos valstybingumo (Keršytė, 2003, 85–87).

Lietuvos Respublikoje (1918–1940) muziejiniai Lietuvos valstybingumo kontekstai buvo nulemti politikos ir ideologijos. VD karo muziejui reikšmingiausi Lietuvos valstybingumo istorijos etapai – Vytauto laikų Lietuvos valstybė ir kovos dėl Lietuvos nepriklausomybės, ypač 1918–1920 m. Tokia muziejinė pozicija atitiko to laiko historiografijos požiūrį ir kolektyvinės atminties projekciją, aktualizavusią LDK laikotarpį iki Liublino unijos (1569 m.) (Mačiulis, 2011). Šiai pozicijai turėjo įtakos laikotarpio realijos, tai, kad Lenkija okupavo Rytų Lietuvą. „Vytauto dominavimas Tarpukario Lietuvoje turėjo labai svarbią visuomenės mobilizacinę funkciją: jo figūra turėjo sutelkti Lietuvos visuomenę, siekiant atgauti Vilnių“ (Nikžentaitis, 2013, 524). VD karo muziejaus ekspozicijos dominantės – *Vytauto Didžiojo kapela*, Vytauto Didžiojo skulptūra (1934 m. sukurta Vlado Grybo), 1901 m. Jano Stykos tapytas paveikslas „Vytauto priesaika“ (3,5 x 6,4 m formato, nupirktas 1937 m. kaip svarbus istori-

nei sąmonei vaizdas, nors istoriniuose šaltiniuose nėra užfiksuota, kad 1362 m. Vytautas su tėvu Kęstučiu būtų atvykęs prie Kauno, matęs, kaip kryžiuočiai griovė Kauno pilį, ir todėl prisiekęs jiems atkeršyti) ir *Žuvusiųjų už Lietuvos laisvę kriptą* (memorialo pobūdžio instaliacija 1918–1920 m. kovoms atminti, kovotojams už Lietuvos nepriklausomybę (ant kriptos juodo marmuro sienų balto marmuro plokštėse įrašyti žuvusiųjų už Lietuvos laisvę vardai, ant centrinės sienos virš kryžiaus – užrašas aukso raidėmis „Žuvę, kad gyventume laisvi“, lempelėse degė amžinoji ugnis, prie įėjimo į kriptą stovėjo Vytauto Kašubos skulptūrinė kompozicija „Sužeistas karys“)). Šių dominančių paradigmos, atsižvelgiant į istoriko Edvardo Gudavičiaus sampratą apie tautinės sąmonės ir valstybės sąveikas (Gudavičius, 2001) – tautinė ideologija.

Sovietiniais metais kultūrinio ir istorinio palikimo, istorinės tematikos kūrinių ir Lietuvos istorijos interpretavimo muziejų ekspozicijose pobūdį, jų vertinimus lėmė ideologizavimas. Kultūrologas Vytautas Rubavičius mano, kad vis dėlto sovietmečiu lietuvių sąmonė neprarado valstybingumo atsikinimo, valstybingumas – *šventas dalykas* (Rubavičius, Autentiška). Lietuvos valstybingumo perteikimo muziejų ekspozicijose sprendimai sovietmečiu buvo būdingi kultūrinio elito elgsenos modeliams, dvišpektei inteligentijos atsikinimo pozicijai (Klumbys, 2009). VD karo muziejaus pertvarkos buvo nenuoseklios. Pervardintas Kauno valstybinis istorijos muziejumi, uždaryta *Žuvusiųjų už Lietuvos laisvę kriptą*, tačiau Feodalizmo skyriaus ekspozicijose figūravo temos „Lietuvos valstybės susidarymas“, „Žalgirio mūšis“. 1968 m. LTSR IEM atidarytos ekspozicijos dalies „Lietuvos valstybės istorija XIII–XVII a.“ tematikos struktūra: „Lietuvos valstybė XIII–XV a.“, „Miestai, jų amatai ir kultūra XV–XVIII a.“, „Valstiečių verslai ir amatai XVI–XVIII a.“, „Valstiečių buitis XVI–XVIII a.“, „Feodalų ir turtingųjų miestiečių buitis XVI–XVIII a.“, „Manufaktūros“, „Šiaurės karas“, „Valstybės padalijimai“ (Bernotienė, 1970, 2–60). LTSR IEM temai „Lietuvos valstybė XIII–XV a.“ atskleisti stigo eksponatų. Gedimino gyvenimo momentai vaizduoti nememorialiniais eksponatais: Vilniaus pilies įkūrimas – Mykolo Elvyro Andriolio paveikslu, 1341 m. Gedimino žūtis mūšyje su kryžiuočiais – akmeniniais sviediniais, kalavijais, strėlėmis iš Veliuonos piliakalnio, Žalgirio mūšis –

jo laikui būdingais ginklais (alebardomis, ietigaliais, kuokomis, šarviniais marškiniais ir pan.). 1975 m. LTSR IEM, pratęsdamas iki 1917 m. buvusios ekspozicijos chronologines ribas iki 1940 m., įtraukė temas „Lietuva buržuazijos valdymo metais (1919–1940)“ ideologizuotą iliustravimą – čia, žinoma, nevertinta 1918–1920 m. nepriklausomybės kovų svarba. Sovietiniais metais Lietuvos muziejams iliustruoti 1918–1920 m. nepriklausomybės kovas buvo tabu. Jie buvo įpareigoti pabrėžti *buržuazinės* Lietuvos „klasinę visuomenės sudėtį, klasių kovą, revoliucinį judėjimą“ (Kasperavičius, 1977, 12).

Lietuvai atgavus nepriklausomybę, muziejinis Lietuvos valstybingumo eksponavimo pobūdis formavosi dviem kryptimis: iki 1940 m. nepriklausomoje Lietuvoje buvusio muziejinio požiūrio atkūrimas ir jo revizavimas, atsiplėšiant nuo istoriko Adolfo Šapokos Lietuvos istorijos paradigmos ir formuojant europeizacijos tradicijas. A. Nikžentaitis teigia, kad tarpukario Lietuvoje buvęs *pagrindinis* Vytauto mitas, vykdant naują nepriklausomos Lietuvos užsienio politiką, „iš dalies prarado savo įtaką, buvo atrastas kitas „pirmas europietis“ – valdovas Mindaugas, „priimtas į krikščioniškųjų šalių bendriją“ (Nikžentaitis, 2013, 524, 525). Po 1990 m. Lietuvos Respublikoje Valstybės dienos minėjimas liepos 6 d. yra siejamas su Mindaugo karūnavimo data. Mindaugui, jo laikų Lietuvos valstybei daugiausia dėmesio skiria Lietuvos archeologijos ir istorijos muziejus-draustinis Kernavėje – istorinė Mindaugo laikų vietovė, buvusi valstybės sostinė. Tačiau TIM ir VD karo muziejus itin sureikškina Vytauto Didžiojo reprezentavimo tradiciją. TIM ją plėtoti įpareigoja Vytauto Didžiojo saitai su Trakų pilimi (tai jo tėvonija, rezidencija, valstybės sostinė; jis čia apie 1350 m. gimė, 1430 m. spalio 27 d. mirė). Trakų pilis žadina patetiškas praeities šlovės sugestijas: „Vytautas Didysis kūrė valstybę, kurios prisiminimas kiekvienam lietuviui kelia pasididžiavimą. Jo valdymo laikotarpiu Lietuva buvo viena didžiausių ir galingiausių valstybių Europoje“ (Trakų pilyje Vytauto Didžiojo), ji – „senosios Lietuvos pasididžiavimas“ (Bumblauskas, Žalgirio atminties). TIM vykdo Vytauto Didžiojo kulto ritualo programą. Pilies Vytauto Didžiojo salėje (menėje, kurioje Vytauto Didžiojo laikais stovėjo jo sostas, kurioje jis priiminėjo kitų kraštų pasiuntinius, svečius), rengiami jo mirties metinių mi-

nėjimai-konferencijos ir nuo 2006 m. Nepriklausomybės dieną (vasario 16 d.) skelbiamos šiuolaikinių Trakų žemės žmonių pasiekimų nominacijos, teikiami Vytauto I, II, III laipsnio ordinais (Valstybės dieną). Tokie TIM sumanymai – originali praeities šlovės ir dabarties pasiekimų sąsaja, tačiau vis dėlto – oficialinė, nors rezidencinio pobūdžio muziejuje iškilmingumas ir turi dominuoti.

Didžiausias Lietuvos valstybingumo istorijos reprezentuotojas šalyje yra LNM, jo paantraštinis pavadinimas – *Lietuvos valstybės ir kultūros muziejus*. Senosios Lietuvos istorijos ekspozicija Naujajame arsenale sudaryta 1995 m., siekiant reprezentuoti daugiasluoksnę LDK kultūrą (Poškus, 2005). Iliustruojama 10 temų: „Lietuvos valstybės kūrimasis ir pagoniškoji visuomenė“, „Gediminaičiai ir Jogailaičiai“, „LDK amatai“, „Pirmieji renkami Abiejų Tautų Respublikos valdovai – Henrikas Valua, Steponas Batoras“, „Vazų dinastija“, „XVII a. pabaigos – XVIII a. Lenkijos ir Lietuvos valstybės valdovai, valstybės padalijimai“, „LDK administracija ir teisė“, „LDK karai ir kariuomenė“, „LDK bajorų luomas“, „LDK etnokonfesinės bendruomenės (stačiatikiai, unitai, žydai, protestantai) ir tradicinė Lietuvoje Katalikų bažnyčia“. Ar ši ekspozicija sugestijuoja patetišką populiarią ištarą *LDK – istorinis mūsų slaptažodis*, turėtų vertinti šios ekspozicijos lankytojai, tačiau tokių tyrimų neatlikta. Taip pat LNM turi 5 muziejus, siejamus su Lietuvos valstybingumo istorija: Vilniuje – *Gedimino pilies bokšto muziejų*, *Signatarų namus-muziejų*, Ožkabalių kaime. (Vilkaviškio r.) – *Jono Basanavičiaus gimtinės muziejų-sodybą*, *Vinco Kudirkos muziejų* Kudirkos Naumiestyje, kur jis gyveno paskutinius metus ir mirė, Palangoje – *Jono Šliūpo memorialinę sodybą*.

Pagrindiniai Lietuvos valstybingumo istorijos muziejai įkurti Lietuvos istorinėse sostinėse daugiausia istoriniuose statiniuose, kurių istorijos yra susijusios su Lietuvos valstybingumo istorija.

Muziejus	Įkūrimo, rekonstrukcijų metai	Istorinė vieta, statinys	Eksponavimo pobūdis
Trakų istorijos muziejus	1962, 1992 m., rekonstrukcija, ekspozicijos 2007–2009 m.	Trakų nacionalinis parkas-draustinis. Atkurta Trakų salos pilis	Iš dalies atkurtas interjeras, teminės ekspozicijos

Valstybinio Kernavės kultūrinio rezervato Archeologijos ir istorijos muziejus	1962 m., rekonstrukcijos 1989, 2002, 2005–2012 m.	Kernavės archeologinė vietovė, Valstybinis Kernavės kultūrinis rezervatas. Rekonstruotas, pritaikytas moderniai muziejaus ekspozicijai buvęs Kernavės bažnyčios klebonijos pastatas	Kernavės archeologinė vietovė (5 gynybiniai piliakalniai, Pajautos slėnis – viduramžių miesto vieta), muziejaus teminė ekspozicija „Kernavės proistorė, Kernavės viduramžių miestas“ tarp sienų
Lietuvos nacionalinis muziejus: Gedimino kalno pilies bokšto muziejus; ekspozicijos Naujajame arsenale, Senajame arsenale	1960, 1995 m.; 1995 m.; 2000 m.	Vilniaus pilių draustinis. Restauruotas, rekonstruotas Gedimino kalno pilies bokštas, Senasis, Naujasis arsenalai	Teminės ekspozicijos dalinai atkurtame interjere Teminės ekspozicijos rekonstruotame interjere
Signatarų namai	1992 m.	Vilniaus senamiestis, Pilies g. Autentiškas pastatas, kuriame 1918 m. vasario 16-ąją paskelbtas Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo aktas	Teminės ekspozicijos atkurtame interjere
Nacionalinis muziejus LDK valdovų rūmai	2009 m., atidarytas 2013-07-06–07	Vilniaus pilių draustinis. Atkurta Vilniaus Žemutinė pilis – LDK valdovų rezidencija	Atkurtos rezidencijos muziejus, tipologinė interjero aplinkos ekspozicija
Istorinė prezidentūra	1990 m.	Autentiškas Prezidentūros pastatas 1919–1940 m. Kaune	Atkurtas autentiškas interjeras, jo aplinka
VD karo muziejus	1919 m. įkurtas, 1921 m. atidarytas, 1936, 1940, 1990, 2006 m. rekonstrukcijos	Vytauto Didžiojo muziejaus pastatas Kaune	Teminės, kolekcinės ekspozicijos

6 lentelė. Lietuvos valstybingumo istorijos muziejai istorinėse Lietuvos sostinėse

Lietuvos valstybingumo tematiką įvairiai eksponuoja daugelis Lietuvos muziejų. Pavyzdžiui, Pinigų muziejus eksponuoja LDK, Lietuvos Respublikos 1918–1940 m. ir nuo 1990 m. pinigus, piniginius ženklus (Lietuvos banko Pinigų muziejus). Apie 15 Lietuvos muziejų (LNM, Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės, VD karo, Alytaus kraštotyros, Babtų kraštotyros, Biržų krašto „Sėla“, Kėdainių krašto, Kelmės krašto, Nalšios, Panevėžio kraštotyros, Pasvalio krašto, Prienų krašto, Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademijos, Lietuvos savanorių, Ukmergės kraštotyros) plačiau nei kiti muziejai perteikia 1918–1920 m. nepriklausomybės kovas.

1999 m. LDM pagarsėjo išskirtiniu Žalgirio mūšio reprezentavimu. Savo padalinio TDM pastate atidaręs laikiną tarptautinę parodą „Žalgirio mūšis“, eksponavo Jano Mateikos paveikslą „Žalgirio mūšis“, paskolintą Nacionalinio muziejaus Varšuvoje, ir autentiškus Žalgirio mūšio ir jo laiko ginklus, karinės aprangos pavyzdžius, pasiskolintus iš Lenkijos kariuomenės muziejaus ir Lietuvos muziejų (TIM, VD karo, „Aušros“, Rokiškio krašto, „Alkos“), siekė „kuo įvairiau ir istoriškiau parodyti paveikslo vaizduojamą epochą“ (Tarptautinė paroda „Žalgirio mūšis“), priminti šio Lietuvos istorijos įvykio, sustabdžiusio 200 m. trukusias kovas su vokiečių riteriais, svarbą Lietuvos visuomenės istorinės savimonės ugdymui (Jučas, 1990).

Lietuvos muziejų ekspozicijose Lietuvos valstybingumo tematikai priskiriamų temų „Sukilimai prieš carinę Rusiją“, „Knygnešystė“, „Priešinimasis sovietų okupacijai“, „Tremtis“ išsklaidų pobūdis vertinamas toliau publikacijoje, taip pat remiantis jų istoriografija ir naujomis išvalgomis.

Sukilimai prieš carinę Rusiją muziejų ekspozicijose

Nuo XX a. 2-ojo dešimtmečio Lietuvoje kai kurių muziejų ekspozicijose rodomi 1794, 1830–1831, 1863–1864 m. sukilimų prieš carinę Rusiją istorijos aspektai. Lietuvos Respublikoje ir Lenkijos okupuotoje Lietuvos dalyje istoriografinis šių sukilimų vertinimas buvo skirtingas, tai atsispindėjo ir muziejų ekspozicijose. Lenkų Mokslo bičiulių draugijos (toliau – TPN, lenk. *Towarzystwo Przyjaciół Nauk*, 1907–1939) muziejus patetizavo sukilimus. Šis muziejus tęsė tradiciją Lenkų muziejaus Rapperswille, Šveicarijoje (*Muzeum Polskie w Rapperswile*), 1870 m. įkurto grafo Władysława Platerio (Broel-Platerio), garsaus kolekcininko ir patrioto, bendravusio

su E. Tiškevičiumi. Lenkų muziejuje Rapperswille buvo eksponuojama Tado Kosciuškos (1746–1817) širdis urnoje, skulptūra ir kiti jo kultą iliustruojantys eksponatai, buvo kuriama T. Kosciuškos apoteozinio kulto reprezentavimo tradicija. J. Basanavičius, Paulius Šležas, A. Šapoka atstovavo 1863–1864 m. sukilimo, kaip *svetimo* lietuviams, vertinimo pozicijai, o Augustinas Janulaitis manė, kad šis sukilimas Lietuvoje buvo *lietuviškas*, nes kovota už Lietuvos laisvę (Staliūnas, 2008, 36–45). Sukilimas įtrauktas į lietuvių kovų už laisvę grandinę VD karo muziejaus ekspozicijoje. Didesnio atgarsio 1863–1864 m. sukilimo atmintis sulaukė iš Šiaulių kraštotyros draugijos ir „Aušros“ muziejaus. 1933 m. buvo surengta šiam sukilimui skirta paroda.

Sovietiniais laikais ekspozicijose minėtus sukilimus daugiau ar mažiau iliustravo dešimtadalis muziejų, daugiausia istorijos ir kraštotyros. Iš 16 kraštotyros muziejų 7 (Alytaus, „Aušros“, Kėdainių, Klaipėdos, Panevėžio, Švenčionių, Telšių) eksponavo 1863–1864 m., 1 (Panevėžio) – dar ir 1830–1831 m. sukilimų sukilėlių ginklus, nuotraukas, dokumentus, asmeninius ir kitus daiktus (Kasperavičius, 1977). 1968 m. atidarytoje LTSR IEM ekspozicijos salėje „Lietuva XIX a.–XX a. pradžioje“ stende rodyta 1830–1831 m. sukilimo ir jo malšinimo *medžiaga*, daugiausia sukilėlių ginklai, kalėjime sukilėlių padaryti mediniai laikrodžiai ir pan., o 1863–1864 m. sukilimą iliustravo jo vadų Zigmanto Sierakausko, Antano Mackevičiaus, Kosto Kalinausko nuotraukos, sukilėlių ir kalintųjų, ištremtųjų asmeniniai daiktai, dirbiniai (iš duonos padaryti kryželiai ir kt.), tremtinio grandinės, kiti sukilimo, jo dalyvių reliktai (Bernotienė, 1970, 101–104). Muziejininkai, rengdami šių sukilimų atspindėjimą ekspozicijose, turėjo remtis sovietinės istoriografijos pabrėžiama Rusijos revoliucinės minties įtaka sukilimų kilimui, 1830–1831 m. sukilimo socialine programa ir 1863–1864 m. „valstiečių sukilimo“ koncepcija. Todėl jie sureikšmino socialinės svarbos eksponatus, pvz., LTSR IEM eksponavo 1830–1831 m. sukilimo Raseinių apskrities sukilėlių vadovybės atsišaukimą į valstiečius ir baudžiavos panaikinimo nuostatus, 1863–1864 m. sukilimo atsišaukimus, kuriais kviesta į kovą ir žadėta suteikti valstiečiams žemės.

Lietuvai atgavus nepriklausomybę, muziejai reorganizavo sovietiniais laikais rengtas ekspozicijas, buvo steigiami nauji muziejai 1830–1831, 1863–1864 m. sukilimams atminti. 2012 m. Lietuvoje apie trečdalis mu-

ziejų atspindėjo šių sukilimų istorijos aspektus:

- 1830–1831 m. sukilimo – 9, iš jų 2 – sukilėlių biografiniai;
- 1863–1864 m. sukilimo – 24, iš jų 2 – sukilėlių biografiniai.

Bet 1794 m. sukilimas ir jo herojus T. Kosciūška reprezentuojamas tik kelių muziejų ekspozicijose ir tik fragmentiškai, dažniausiai vienetinais eksponatais. Didesnį dėmesį jam skyrė LNM ir VD karo muziejus (Vytauto Didžiojo karo muziejus Kaune). Muziejininkai pritaria istoriografijoje patetizuojamam T. Kosciūškos vaidmeniui Lietuvos istorijoje, jo, kaip laisvės ir lygybės simbolio, kaip pilietinių dorybių pavyzdžio lietuvių tautos atmintyje (Darius Kuolys), vertinimui ir nesiremia dabar lietuvių istorikų, menotyrininkų, filologų sudarytoje interaktyvioje vaizdinėje LDK panoramoje *Orbis Lituaniae* T. Kosciūškos įvardijimu kaip *bastūno* (Tadas Kosciūška – sukilėlis).

1830–1831 m. sukilimą plačiau iliustruoja LNM, VD karo muziejus, Biržų krašto „Sėla“, Jonavos krašto, Nalšios, Žemaičių „Alka“, Panevėžio kraštotyros muziejai ir du grafaitei Emilijai Pliaterytei (1806–1831), 1830–1831 m. sukilimo dalyvei, atminti skirti muziejai, atspindintys jos gyvenimo pradžios ir pabaigos momentus. Antazavės krašto visuomeninis muziejus, įkurtas Pliaterių dvare, kuriame gimė E. Pliaterytė, autentiška aplinka ir autentiškais dokumentais vaizduoja jos šeimos gyvenimą. E. Pliaterytės muziejus Kapčiamiestyje, nuo 2006 m. Lazdijų krašto muziejaus padalinys, išaugęs iš Kapčiamiesčio mokykloje 1984 m. įkurto muziejaus, atskleidžia E. Pliaterytės sąsajas su Kapčiamiesčiu: traukdamasi per miškus link Lenkijos, ji buvo priglausta dvarininko Ignoto Ablamavičiaus Justinavo dvare, čia pasiligojusi mirė 1831 m. gruodžio 23 d., palaidota Kapčiamiesčio kapinaitėse. Muziejinis E. Pliaterytės atminimas vertinamas pozityviai, panašiai jos nuopelnus Lietuvos istorijai įvertino istorikė Vanda Daugirdaitė-Sruogienė (Daugirdaitė-Sruogienė, 1990, 238, 239).

1863–1864 m. sukilimo įvykių, dalyvių biografijų aspektus plačiausiai eksponuoja LNM, Šiaulių „Aušros“, VD karo ir specialūs šiam sukilimui skirti muziejai Paberžėje ir Minčios malūne. 1993 m. įkurtas muziejus Kėdainių rajone, Paberžės kaime, buvusiam barono Stanislovo Šilingo dvare (iki 2001 m. buvo pavaldus Kėdainių krašto muziejui, dabar – Gudžiūnų seniūnijai). Šiame muziejuje moderniai įrengta ekspozicija iliustruoja šio sukilimo eigą, pabrėžia vieno iš jo vadų A. Mackevičiaus (1828–1863)

vaidmenį, paaiškina, kodėl Paberžėje sukurtas šis muziejus. 1856–1863 m. kunigas A. Mackevičius vikaravo Paberžės bažnyčioje. Čia jis kovo 20 d. susirinkusiesiems perskaitė sukilėlių manifestą, nusivilko sutaną, užsimetė kailinius, už diržo užsikišo pistoletą, surinko 250 kraštiečių būrį ir prisidėjo prie sukilėlių, o 1863 m. gruodžio 17 d. buvo suimtas ir Kaune pakartas (1863 metų sukilimo muziejus). Kitas 1863 m. sukilimo muziejus yra Tauragnų seniūnijos Minčios malūne, kuriame apsisotoję sukilėlių vado Kasparo Maleckio vadovaujami sukilėliai liedinosi kulka, o Minčios miškuose susikovė su caro kariuomene. Tai vienintelis muziejus autentiškoje sukilimo įvykių vietoje ir pastate (privatus, įkurtas 1993 m., minint 1863–1864 m. sukilimo 130-ųjų metinių sukaktį) (Utenos krašto visuomeniniai muziejai).

2013 m. 1863–1864 m. sukilimo 150-ųjų metinių sukaktis paskatino Lietuvos muziejų asociaciją (toliau – LMA), kuri 2012 m. vykdė *Lietuvos muziejų kelio* programą, tų metų rudenį LR Seime vykusioje tarptautinėje muziejų problematikos konferencijoje paskelbti rezoliucijos punktą dėl vyriausybės programos „1863 metų sukilimo istorinė atmintis“ sudarymo. LMA valdybos pirmininkas ir Šiaulių „Aušros“ muziejaus vadovas Raimundas Balza šios programos sklaidos pobūdį ir misiją sureiškė. Pasak jo, pirmą kartą nepriklausomos Lietuvos istorijoje atsirado galimybė valstybėje plačiai organizuoti 1863–1864 m. sukilimo istorinės atminties aktualinimo renginių (teminių ekspozicijų, naujų parodų atidarymo, knygų ir vaizdo projektų pristatymo, teatralizuotų renginių ir edukacinių projektų vykdymo sukilimo vietose) ciklą, padėsiantį visuomenei suprasti šio sukilimo pobūdį, atminimo svarbą (Spaudos konferencijoje pristatytas 2013 m. Lietuvos muziejų kelias). Vyriausybės programos „1863 metų sukilimo istorinė atmintis“ atidarymas pažymėtas LDM su Lenkijos institutu Vilniuje ir LMA surengta paroda „1863 metų sukilimo ženklai Arturo Grotgerio (1837–1867) kūrybos cikluose *Polonia* ir *Lituania*“ LDM TDM patalpose (vėliau paroda rodyta dar penkiuose muziejuose). Eksponuota iš Krokuvos nacionalinio muziejaus (*Muzeum Narodowe*, Krokova) paskolintos skenuotos šio lenkų dailininko spalvota kreida pieštos 15 heliograviūrų, sudarančių du ciklus: *Polonia* (kurtas 1863 m.) ir *Lituania*. Pastarąjį ciklą sudaro 1864–1866 m. šio dailininko sukurti kūriniai „Lietuvos tyrlaukis. Mirtis, pakibusi virš Lietuvos miškų“, „Signalas.

Kol vyras snaudžia, jauna jo žmona girdi sukilėlių signalą, kviečiantį ginti savo šalį“, „Priesaika. Jaunas vyras priima sukilimo priesaiką“, „Mūšis. Lietuviai eina į mūšį“, „Regėjimas. Kai žmona ramina kūdikį, jos mintys – apie vyrą kare, o jo dvasia tvyro šalia“, „Vizija“. Ciklų kūriniai buvo slapta spausdinti 1864–1866 m., išplito Lenkijoje ir Lietuvoje. Ciklo pastelių kopijos buvo labai populiarios XIX a., jos slapta laikytos lietuvių namuose kaip relikvijos (Lietuvos muziejų kelio „1863 metų sukilimo atmintis“ programos). Vyriausybės programos „1863 metų sukilimo istorinė atmintis“ įgyvendinimas gal paskatins ir kai kuriuos istorikus persvarstyti vis dar ribotus šio sukilimo vertinimus – kaip sukilimui tapti *sava lietuviška atminimo vieta* (Staliūnas, 2008, 130).

Knygnešystė spaudos draudimo metais (1864–1904) muziejų ekspozicijose

Lietuvos istorijos reiškinių – spaudos draudimo 1864–1904 m. Lietuvoje ir knygnešystės – aktualumas yra esminis įvairiems atminimo kontekstams, taip pat muziejams. Spaudos draudimo 1864–1904 m. Lietuvoje atminimo tradicija formuota Lietuvos Respublikos (1918–1940) laikais, toleruota ir tęsta sovietmečiu, o Sąjūdžio metais ir Lietuvai atgavus nepriklausomybę sureikšmintą kaip ypatingos nacionalinės svarbos reiškinys. Spaudos draudimo 1864–1904 m. Lietuvoje aspektus – knygnešių veiklą, spaudos draudimą, jos slėptuves, slaptas mokyklas – ekspozicijose atskleidžia apie du trečdaliai Lietuvos muziejų, iš jų 3 muziejai – autentiškose vietose. Lietuvos nepriklausomybės atgavimo išvakarėse (1987, 1989 m.) įkurta Juozo Tumo-Vaižganto ir knygnešių muziejus, knygnešio Mato Slančiausko (1850–1924) muziejus-sodyba, eksponuojantys ne tik šių asmenybių ryšius su knygnešyste, bet ir švietėjiškų draugijų, slapta trumpai veikusių, išduotų ir caro *ochrankos* likviduotų, istorijas, susietas su autentiškomis vietomis. Pirmasis muziejus įrengtas rekonstruotame sodybos svirne Ustronės vienkiemyje (Panevėžio r.). Jame buvo Garšvių knygnešių draugijos (1885–1895) lietuviškos spaudos slėptuvė. Carinė *ochranka* likviduodama šią draugiją aptiko 5156 egz. knygų, brošiūrų, 4287 egz. periodinių leidinių ir juos konfiskavo (Juozo Tumo-Vaižganto ir knygnešių muziejus). Antrasis muziejus iliustruoja *Atgajos drau-*

gijos (1889–1895) veiklą (Mato Slančiausko muziejus-sodyba). Martyno Jankaus (1858–1946) muziejus, 1999 m. įrengtas atstatytoje autentiškoje M. Jankaus spaustuvėje (ji veikė 1893–1909 m., išspausdino 360 lietuviškų knygų, 26 periodinius leidinius), rodo ir M. Jankaus, Vydūno, Johanneso Bobrovskio gyvenimo aspektus (Martyno Jankaus muziejus).

Muziejuose vyraujantis knygnešystės vertinimas (ji svarbi taip pat, kaip ir Žalgirio mūšis) sutampa su tautinėmis istoriografijos pozicijomis, pavyzdžiui, istorikų Antano Tylos (Tyła, 1991), Kazio Misiaus (Lietuvos knygnešiai ir daraktoriai, 2004). Šiuo metu reiškiamos nuomonės, kad knygnešystė sietina ir su kontrabandiniu pelnymusi (2013 m. Vilniaus knygų mugėje Laisvosios minties instituto (LUNI) surengtoje diskusijoje „Knygnešių mitas ir istorinė tikrovė“ provokuotas *knygų kontrabandininkų epochos tautinės istorijos mito* kritinis šnekesys inspiravo ir istorikę iš Lietuvos istorijos instituto Aelitą Ambrulevičiūtę svarstyti, kad buvo kai kurių pasipelnytojų (Čiužaitė)). Tačiau tokios nuomonės dar nepaveikė Lietuvos muziejų. Jie remiasi patriotiniu požiūriu („Keturiasdešimt metų trukusi unikali kova knygomis gynė nuo caro tėvynę“ (Blaževičius)) ir esminiais knygnešystės vertinimais (2004 m. Spaudos atgavimo 100-osios metinės buvo minimos ne tik valstybiniu mastu Lietuvoje. Knygnešystė įtraukta į 2004–2005 m. UNESCO pasaulio minėtinių datų sąrašą. Spaudos draudimo laikotarpio spauda imta traukti į *Europeaną* – skaitmeninį Europos bibliotekų, archyvų, muziejų išteklių tinklą).

Priešinimosi sovietų okupacijai, tremties atspindžiai muziejų ekspozicijose

Opią muziejinę Lietuvos istorijos priešinimosi sovietų okupacijai, trėmimų tematiką nuo 1990 m. rodo apie pusė Lietuvos muziejų, tarp jų – krašto ar kraštotyros ir specialūs, skirti pasipriešinimui sovietų okupacijai, tremtims. Muziejai ypač sureiškina Lietuvos partizanų ir rezistentų atminimą, kuris sovietmečiu buvo slopinamas, iškraipomas, juodinamas. Muziejininkai ir tyrėjai šią problematiką vertina panašiai. Išeivijos filosofas, istorikas Kęstutis Girnius studijoje „Partizanų kovos Lietuvoje“ teigia, kad „Savo poveikiu tautos sąmonei partizanų kovos nustelbia net Antrąjį pasaulinį karą“ (Girnius, 1990, 32). Muziejai Antrąjį pasaulinį karą iš es-

mės tesieja su holokausto tematika, jos muziejinis dažnumas – 10 atvejų, o priešinimosi sovietų okupacijai, tremties tematika yra šešis kartus dažnesnė. K. Girnius ir šveicarų vertėjas Markas Roduneris itin vertina partizano Juozo Lukšo-Daumanto (1921–1951) dienoraštinį romaną „Partizanai“. Jis pirmą kartą išleistas Čikagoje 1950 m., po 1990 m. Lietuvoje išėjo 6 leidimai 100 000 tiražu. Romanas išverstas į anglų, švedų, vokiečių kalbas. M. Rodunerį *pakerėjo* tai, kad „kova atvaizduota kaip būtinybė, net nepagalvojant apie savo likimą: Tėvynė svarbiau už viską“ (Juozas Lukšas-Daumantas „Partizanai“). Muziejų ekspozicijose vyrauja priešinimosi sovietų okupacijai, 1944–1953 m. partizaninio karo istorijos tendencijos: tipiškos tarp sienų teminės žiūros bei *in situ* atkūrimas, rekonstrukcijos su autentiškais ir tipologiniais eksponatais. Šių liudijimų atskleidimo muziejuose pagrindinės iniciatorės – Lietuvos Respublikos tremtinių ir politinių kalinių vietos ir centrinės organizacijos. 1992 m., vadovaujantis tais pačiais motyvais, buvusioje sovietų saugumo tarnybos KGB būstinėje Lazdijuose įsteigtas *Laisvės kovų*, Vilniuje – *Genocido aukų* muziejus. Skiriasi tik naratyvų apimtis. Pirmasis muziejus iliustruoja vietinės pasipriešinimo sovietams kovos ir trėmimų, kalinimų istorijas, Genocido aukų muziejus – „Lietuvos žmonėms sovietinės okupacijos simbolis, turintis dabartinei kartai priminti, o ateinančioms – papasakoti apie sunkius ir tragiškus Lietuvai ir jos žmonėms 1940–1991 metus“ (Genocido aukų muziejus). Šio muziejaus organizatoriai paliko autentišką aplinką per du aukštus ir požemyje, sudarė temines kompozicines ekspozicijas, iliustruojančias antisovietinį pasipriešinimą (partizaninį karą, pilietinį ir neginkluotą) ir sovietų režimo padarytas traumas (trėmimus, kalinimus šiame KGB pastate ir *gulaguose*). Kiti pastato istorijos etapai (1941–1944 m. jame buvo vokiečių slaptosios saugumo policijos (gestapo) ir SD būstinė, jos kalėjimas, Vilniaus ypatingojo būrio (vok. *Sonderkommando*), vykdytųjų akcijas prieš žydus ir kitus Lietuvos gyventojus, kareivinės) muziejininkus įpareigojo skirti vieną ekspozicijos salę holokaustui iliustruoti. Nuo 2008 m. gruodžio 31 d. Genocido aukų muziejaus padaliniu tapo Tuskulėnų rimties parko memorialinis kompleksas. Jo misija yra dvejopa: kolumbariume, kaip įprasta memorialuose, ir dvarelis patalpose ekspozicija primenama šioje vietoje buvus 1944–1947 m. NKGB–MGB kalėjime ir Vilniaus apylinkėse sovietiniam režimui neprijautusių, pasipriešinusių

ir todėl nužudytų žmonių masinę kapavietę ir eksponuojama Tuskulėnų dvarelio istorija (Tuskulėnų rimties parko). Keliolikoje muziejų, daugiausia žinybiniuose ir krašto muziejų padaliniuose, vadinamuose panašiai (pavyzdžiui, žinybinis Laisvės kovų muziejus Alytuje, „Mūsų tautos istorinė atmintis“, įkurtas 1997 m. karinės paskirties pastate, ir Laisvės kovų ir tremties istorijos muziejus – Gargždų krašto muziejaus padalinys), partizaninis karas ir trėmimo istorijos perteikiamos kartu. Tačiau yra muziejų, kurie šias temas atskleidžia atskirai. Jie dažniausiai susieti su *in situ*, autentiška vieta. Atkurta gal tuzinas partizanų bunkerių, slėptuvių. Plačiai žinomas 2010 m. lapkričio 22-ąją, Lietuvos kariuomenės dienos išvakarėse, atidarytas bunkeris-memorialas-muziejus Radviliškio r. Minaičių kaime atkurtoje Miknių-Petrėčių sodybos klėtyje. 1948 m. joje buvo įrengtas Lietuvos partizanų vyriausiosios vadovybės vadavietės bunkeris, čia 1949 m. vasario 10 d. vyko Lietuvos partizanų apygardų atstovų suvažiavimas, buvo pasirašyta Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio 1949 m. vasario 16-osios deklaracija, kuria šio sąjūdžio taryba buvo paskelbta vienintele teisėta valdžia Lietuvoje (Macytė, 2010-11-25).

Trėmimą į *gulagus* atskleidžia apie trečdalis Lietuvos muziejų, daugiausia istorijos, krašto, kraštotyros ir specialieji. Įkurtas tremties memorialas Naujosios Vilnios geležinkelio stotyje: du garvežiai ir du vagonai, iš kurių vienas – po gaubtu. Šiame vagone yra ekspozicija, galima naudotis medijomis, žiūrėti dokumentinius filmus – tai *in situ* rekonstrukcija, primenanti 1941 m. pradėtus sovietų režimo Lietuvos žmonių trėmimus į *gulagus* (Naujojoje Vilnioje atnaujintas Tremties memorialas). Jis kartu su kitais tremties ir partizaninio karo, pasipriešinimo sovietų okupacijai muziejais, ekspozicijomis yra kolektyvinės atminties, inspiruojamos grupės nukentėjusiųjų, prijaučiančiųjų, raiška, kurios devizas – *niekas neužmiršta, niekas neužmirštas*.

Asmenybės istorijoje. Muziejiniai požiūriai

Atsižvelgę į Antano Maceinos filosofavimus apie asmenybės ir asmens vaidmenį istorijoje („Asmuo yra žmogiškosios būtybės pagrindas, o asmenybė yra didesnis ar mažesnis jos galių išsiskleidimas. Kiekvienas žmogus yra asmuo, bet ne kiekvienas yra asmenybė“ (Maceina, 1980)),

pastebėsime sudėtingą XIX–XXI a. Lietuvoje asmenybių ir asmenų atminimo (ne)sumuziejėjimo procesą. Istorinių asmenybių panteono primų, valdovų, didikų, karžygių memorialiniai, biografiniai muziejai nekurti. Tačiau jų reikšmė Lietuvos istorijoje siauriau ar plačiau atskleidžiama muziejų ekspozicijose vaizduojamuose Lietuvos istorijos procesuose. Penki muziejai išsiskiria iš kitų istorinių asmenybių reprezentavimu. VD karo muziejuje yra *Vytauto kapela*, TIM – *Didžiojo kunigaikščio Vytauto menė*. LDM padalinyje Vilniaus paveikslų galerijoje anksčiau ir dabar atnaujintoje nuolatinėje ekspozicijoje „Lietuvos dailė XVI–XIX a.“ gausu Lietuvos istorinių asmenybių portretų. Biržų muziejus „Sėla“ vienoje savo šešių dalių ekspozicijos dalyje plačiai pristato Biržų Radvilas, kitoje – grafus Tiškevičius. Kėdainių krašto muziejus rodo Kėdainių evangelikų reformatų bažnyčioje kunigaikščių Radvilų mauzoliejų su šešiais sarkofagais ir ekspoziciją, pasakojančią apie palaidotus Radvilas, sarkofagų restauraciją, šios bažnyčios istoriją. LNM ekspozicija „Senosios Lietuvos istorija / Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė“ siekiama supažindinanti „ne tik su oficialiuoju, viešuoju didikų, bajorų gyvenimu, bet ir su privačiais jų biografijų faktais“: rodomas *hipotetinis* memorialinis stalas, ant kurio paskutinis LDK valdovas Stanislovas Augustas Poniatovskis 1795 m. lapkričio 25 d. pasirašė sosto atsisakymo aktą (Poškus, 2005).

Nuo XIX a. iki šiol muziejiniam asmenybių atminimui daro įtaką politika, ideologijos. VSM rinkti Adomo Mickevičiaus (1798–1855), T. Kosciuškos, kitų asmenybių palikimo daiktai carinės administracijos traktuoti kaip kenksmingi carinei patvaldytei, „lenkiškos dvasios“, 1868 m. su daugeliu VSM eksponatų išvežti į Rumiancevo muziejų Maskvoje. Lietuvoje pirmasis biografinis – M. Muravjovo – muziejus nunyko kartu su carizmo priespauda. Lietuvos Respublikos (1918–1940) laikais Vytauto Didžiojo muziejaus įkūrimą paskatino platus Vytauto Didžiojo mirties 500-ųjų metinių minėjimas 1930 m., nors istorikas A. Nikžentaitis, išsamiai nagrinėjęs Vytauto įvaizdį Lietuvos istorijos istoriografijoje, šio fakto nesureikšmino (Nikžentaitis, 2002). Šis pirmasis tautos muziejus Lietuvoje, prisidengęs dviejų istorinių asmenybių – Vytauto Didžiojo ir Mikalojaus Konstantino Čiurlionio, vardų skraiste poetizavo tautos istorijos šlovę ir lietuvių meno individualumą tarp Rytų ir Vakarų kultūrų diskurso ir tapo, pasak rašytojo Vaižganto, Forum Lituanum (Keršytė,

1995, 76–80). Taip pat buvo sureikšmintas epochinių lietuvių rašytojų, žadinusių, konsolidavusių tautą, orientavusių ją semtis stiprybės iš šlovingos didžiųjų kunigaikščių Lietuvos, raginusių rūpintis savo gamtos ir istorijos palikimu kaip savasties tęstinumo garantija, sumuziejinimas. Įkurti pirmieji memorialiniai-literatūriniai ir biografinis muziejai:

- 1921 m. – Antano Baranausko klėtelė Anykščiuose (atidarė rašytojas Antanas Žukauskas-Vienuoelis);
- 1934 m. – biografinis J. Tumo-Vaižganto muziejus Vytauto Didžiojo universiteto bibliotekoje;
- 1936 m. – Jono Mačiulio-Maironio memorialinis muziejus Kaune name, kurį jis buvo nusipirkęs 1909 m.

Lenkijos okupuotoje Lietuvos dalyje lenkai išskirtinai sureikšmino poeto A. Mickevičiaus istorinės misijos, kulto muziejimą. 1927 m. bazilijonų vienuolyno Vilniuje Konrado celėje A. Mickevičiaus ir filomatų atminimo muziejėlių įsteigė Stanisławo Kościalkowskio, Stanisławo Pigońio iniciatyva suburta Vilniaus lenkų literatų profesinė sąjunga (*Związek zawodowy Literatorów Polskich w Wilnie*). TPN muziejaus ekspozicijose dvi pirmąsias A. Mickevičiaus istorinės misijos ir kulto interpretacijas sudarė Władysławas Zahorskis, trečią – Michałas Brensztejnus. Tačiau jos turėjo tą pačią šerdį, buvo grindžiamos TPN narių mokslininkų Józefo Kallenbacho, S. Pigońio vertinimais: „poetas A. Mickevičius – antras po T. Kosciuškos akivaizdus Lietuvos ir Lenkijos dvasinės vienybės pavyzdys“ (Keršytė, 2011, 6–20). Janas Obstas, 1911 m. su laikraščio „Kwartalnik Litewski“ redakcija iš Peterburgo atsikėlęs į Vilnių, į Bernardinų skersgatvio 11-ąjį namą, pasirinko imituoti A. Mickevičiaus poemoje „Ponas Tadas“ pavaizduotą Soplycų aplinką, o ne rekonstruoti istorinės aplinkos sąsajas su poemos „Gražina“ rašymu šiame name. Tai lėmė veiksnius, kurių galima apibūdinti pasirinkus Stanislovo Vorcelio, A. Mickevičiaus, Aleksandro Gerceno draugo, šios poemos vertinimu: „Ponas Tadas“ – sarmatiška galerija, šlėktiškojo gyvenimo epas. Tai lyg antkapis, poeto pastatytas senajai Lenkijai“ (Matuzevičius).

LMD, tęsdama S. Daukanto XIX a. II p. pradėtą etnokultūrinio fundamentalizmo programą, labiau rūpinosi leisti ir platinti leidinius lietuvių kalba, o ne steigti asmenybėms skirtus muziejus. Jos tautinio muziejaus pagrindas – Lietuvos archeologija, lietuvių etnografija. 1919 m. LMD išleido

leidinį „Iš Adomo Mickevičiaus raštų“, skirtą mokykloms. Šiame leidinyje buvo lietuvių dvasiai artimų A. Mickevičiaus kūrybinių vertimai į lietuvių kalbą (vertė Mykolas Biržiška, Vincas Kudirka ir kt.). M. Brensztejnus šį leidinį vertino palankiai, tačiau liguistai įtarinėjo leidėjus dėl „Polska“ vertimo į lietuvių kalbą kaip „Tėvynė“, nors pažymėjo, jog tas dalykas kilo iš lietuvių ir lenkų ginčo ir fakto, kad lietuvių mickevičininkas M. Biržiška A. Mickevičių pripažino lietuviu (Brensztejn, 1930, 272). A. Janulaitis, J. Basanavičius (pastarasis dar vaikystėje mintinai išmoko „Konradą Valenrodą“, „Margirį“) taip pat pripažino A. Mickevičių, Liudviką Kondratovičių, kai kuriuos „menkesnius dainius“, rašiusius lenkiškai, bet *pastačiusius Lietuvai paminklus*, lietuviams (Basanavičius).

Nepriklausomoje Lietuvoje laikinojoje sostinėje Kaune būta A. Mickevičiaus atminimo muziejinių įprasminimų sumanymų: memorialinio ansamblio (namas su sodu, kuriame prie obels poetas svajoto), ekspozicijos, panašios į A. Mickevičiaus muziejaus Paryžiuje, ar tokios koncepcijos kaip Goethes memorialinio muziejaus Veimare. Šie sumanymai nebuvo realizuoti, Kauno savivaldybė neįstengė už 15 000 litų nupirkti namo, kuriame gyveno A. Mickevičius (Keršytė, 2006, 47–54).

A. Mickevičiaus atminimo muziejavimo raida tęsiasi pusantro šimto metų (tai vienintelė istorinė asmenybė Lietuvoje, kurios įmažinimas trunka taip ilgai) ir atspindi pasaulinio garso kūrėjo, kaip *savo* ir *svetimo* herojaus, ir jo istorinės misijos vertinimų trajektorijas. 1955 m. minint A. Mickevičiaus 100-ąsias mirties metines Vilniuje Bernardinų skersgatvio 11-ajame name (tuomet ir dabar patalpos priklauso Vilniaus universitetui) įkurto A. Mickevičiaus memorialinio buto-muziejaus (tai skatino profesorius, rašytojas, A. Mickevičiaus kūrybinių į lietuvių kalbą vertėjas Vincas Mykolaitis-Putinas, pabrėžęs, kad A. Mickevičius „pats save laikė lietuviu, o savo tėvyne – Lietuva“ (Mykolaitis)) koncepcija išliko tradicinė – A. Mickevičius ir Lietuva.

Sovietų Lietuvoje memorialinius, biografinius muziejus organizavo ne tik valdžia, bet ir kraštotyrininkai (daugiausia – mokytojai). 1969 m. įkurtas Motiejaus Valančiaus gimtinės muziejus autentiškoje klėtyje Nasrėnų kaime (Kretingos r.). Po du *visuomeninius muziejus* sudaryta V. Kudirkos, tautinio sąjūdžio lyderio, Lietuvos himno – Tautiškos giesmės – autoriaus, atminimui įamžinti (1960 m. Kudirkos Naumiesčio vidurinėje

mokykloje, 1965 m. V. Kudirkos tėviškėje, klėtelėje, atgavus nepriklausomybę, tapo valstybinių muziejų padaliniais: pirmas – 1989 m. Maironio lietuvių literatūros, o antras – 1995 m. Vilkaviškio krašto) ir istorikui S. Daukantui atminti (1981 m. gimtinėje išlikusioje ir restauruotoje klėtyje Kalvių kaime (Skuodo r.) iliustruoja S. Daukanto biografijos aspektus, pabrėžia jo mokslo siekį (pėsčiomis ėjo į Vilnių mokytis), taip pat turi etnografinę tipologinę ekspoziciją, muziejų globoja Daukantiečių draugija, S. Daukanto vidurinė mokykla Lenkimuose; 1986 m. Akmenės rajono valdžia Papilės bažnyčios altarijoje, kur S. Daukantas prieš mirtį gyveno, įkūrė jo biografijos ekspoziciją).

Sovietų valdžia ir visuomenė formavo fenomenalų reiškinių – memorialinę muziejomaniją. 1977 m. tarp memorialinių muziejų, daugiausia skirtų rašytojams atminti, buvo šie muziejai:

- 21 rašytojų,
- 7 kitų kūrėjų,
- 5 politinių veikėjų (Kasperavičius, 1977).

Iki atšilimo laikotarpio valdžia steigė valstybinius sovietinių kūrėjų, veikėjų memorialinius muziejus. 1948 m. birželio 28 d. Josifo Stalino įsaku Lietuvos TSR Ministrų tarybai leista steigti 3 memorialinius muziejus: rašytojo Petro Cvirkos, poeto Juliaus Janonio ir revoliucionieriaus Karolio Požėlos. 1954 m. Lietuvos TSR Komunistų partijos Centro komitetas priėmė sprendimą įkurti memorialinį Salomėjos Nėries muziejų. XX a. 6–9 dešimtmečiais sovietų Lietuvoje įkurta 15 ikisovietinio laiko rašytojų memorialinių muziejų. Minėtinas ir 1979 m. sudarytas memorialinis muziejus lietuvių literatūros pradininko Kristijono Donelaičio (1714–1780) atminimui Tolminkiemyje (Čistyje Pruduose Kaliningrado srityje, Rusijos Federacijoje) (Keršytė, Tarybinių, 2012, 237–254).

Lietuvai išsivadavus iš sovietų okupacijos, muziejų ekspozicijos buvo revizuojamos, siūlyti ir atlikti nevienareikšmiai sovietų laikų ir sovietinių kūrėjų, veikėjų memorialinio sumuziejavimo vertinimai. Nauji muziejai pradėti kurti nukentėjusiesiems nuo sovietų okupacijos, nekolaboravusiesiems su sovietine ideologija (pavyzdžiui, poetams Jonui Graičiūnui, Eugenijui Matuzevičiui) atminti. Sovietiniais metais įkurti memorialiniai sovietų laikų ir sovietinių rašytojų muziejai (Teofilio Tilvyčio, P. Cvirkos, Antano Venclovos, S. Nėries) buvo reorganizuoti, atsisakyta bruožų, ku-

rie buvo sureikšminti sovietinės santvarkos metais. Panaikintas Vilniaus rašytojų muziejus. Memorialiniai muziejai tėviškių sodybose, kurių po-
mėgis Lietuvoje unikalus, atsparūs santvarkų, ideologijų kitimams, nes jų
aplinka autentiška, etnografinė.

Muziejininkai, organizuodami rašytojų atminimo reprezentavimo eks-
pozicijas, remiasi tomis akademinėmis nuostatomis, kurios stumia rašy-
tojų pilietinės, politinės pozicijos pasirinkimą į bendrųjų istorinių aplin-
kybių kontekstą, kur, pasak mokslininko Petro Bražėno, atrasime tai, kad
„Stalino saulę“ į Lietuvą atvežė tankai, o ne *smulkios marionetės*, o *išliki-
mui* svarbiau kūrybos indėlis, o ne kūrėjo politinė veikla. Tokios sampra-
tos deklaruotos konferencijoje „Socialistinio realizmo klasika“, skirtoje
sovietinių rašytojų Kosto Korsako, Juozo Baltušio, P. Cvirkos jubiliejams
paminėti, taip pat S. Nėries, A. Venclovos ir kitų sovietų laikų ir sovietinių
rašytojų „pėdsakams literatūros istorijoje“ apibrėžti (Bernotienė). Muzie-
jininkai ir kai kurie literatūrologai laikosi nuosaikios literatūros tyrinėtojo
klasiko prof. Vytauto Kubiliaus (1926–2004) sovietinių laikų rašytojų ver-
tinimo pozicijos. Prof. Viktorija Daujotytė, trijuose leidiniuose gvildenda-
ma poetės S. Nėries fenomeną, gretino jos ir Nobelio premijos laureato
norvegų rašytojo Knuto Hamsuno politinio pasirinkimo tragizmą: 1947 m.
pabaigoje Norvegijoje vyko K. Hamsuno teismas dėl ryšių su naciais, rašy-
tojas nepripažino savo kaltės, manė, kad gyveno ir rašė okupuotoje šalyje ir
norėjo norvegų tautai tik gero, siekė ją sulaukyti „nuo rizikingo pasiprieši-
nimo, vedusio katastrofos, žūties link“. V. Daujotytė akcentavo pranašišką
K. Hamsuno įžvalgą, kuri yra tarsi priesakas ateičiai, *išlikimui*: „nepaliki-
te mūsų, tų, kurie nuvylė, tapo tragiškais veikėjais“ (Daujotytė). S. Nėries
gimimo 100-osioms metinėms paminėti skirtoje konferencijoje, vykusioje
Lietuvių literatūros ir tautosakos institute, buvo kalbama apie „visaliaudi-
nį“ jos pripažinimą (Daugirdaitė), kiti gretino poetę su didžiosiomis Lietu-
vos moterimis – istorinėmis asmenybėmis. Tačiau radikalams S. Nėris yra
„tautos išdavikė“, „kolaborantė“, jie mano, kad reikia demontuoti jos ir kitų
„išdavikų“ (Liudo Giros, P. Cvirkos) paminklus, pastatytus Vilniaus miesto
centre, ir statyti svarbiausių Lietuvos valdovų, didikų, valstybės, kultūros ir
mokslo kūrėjų, kurie nusipelnė Lietuvai ir kurių paminklų Lietuvos sosti-
nėje dar nėra, paminklus, pavyzdžiui, Vytauto Didžiojo, Leono Sapiegos,
Stepono Batoro (Bogdanas).

Dabar Lietuvoje, skelbiant šūkius, raginančius nagrinėti sovietinį laikotarpį *be tabu*, susidarė dvi akivaizdžios jo reiškinių, asmenų svarbos *dabarčiai* ir *išlikimui* vertinimų tendencijos: viena – nepakantumo, demaskavimo, kita – tolerantiškumo, nutylėjimo, pvz., V. Rubavičius kalba apie šiandien vis dar „neišgyvendinamą sovietmetį“ (Rubavičius, *Neišgyvendinamas sovietmetis*). Šio diskurso pavyzdžiu galima laikyti faktą, kaip istorikas, politologas Česlovas Laurinavičius vertina rašytojo A. Venclovos įvaizdį istorinėje atmintyje: „nesinori klijuoti nei išdaviko, nei netgi kolaboranto etiketės“ (Laurinavičius), ir šio rašytojo memorialinio muziejaus Vilniuje transformavimą į Venclovų namus.

XIX–XX a. pr. Lietuvoje asmenybių, asmenų atminties muziejinės raiškos atvejų skaičiaus, nuo sovietinių laikų memorialinės *muziejomanijos* tendencijas akivaizdžiai liudija pateikiami statistikos rodikliai (Keršytė, Tarybinių, 2012, 243).

Muziejai	XIX–XX a. pr.	1918–1940 m.	Sovietiniais metais ²	Po 1990 m.
Rašytojų, poetų	1	3	51	71
Kitų kūrėjų, mokslininkų, visuomenės veikėjų	1		11	18
Visi	2	3	62	89

7 lentelė. *Memorialiniai, biografiniai muziejai Lietuvoje*

Išvados

Lietuvos istorijos aspektai XIX a. II p.–XXI a. atspindimi beveik visų Lietuvos muziejų ekspozicijose. Visuomenių, jų grupių istorinė atmintis, nuolat balansuojanti tarp mokslo ir ideologijos diskurso, muziejų ekspozicijose sureikšmina Lietuvos istorijos ir asmenybių istorijoje vaizdavimo

² Sovietiniais metais ir po 1990 m. organizuota 23 ir 25 muziejų, skirtų sovietinių laikų rašytojams, poetams atminti. Muziejinis sovietinių laikų rašytojų, poetų atminimo įamžinimas ypač išreiškia asmenybių ir asmenų Lietuvos istorijoje vertinimų įvairumą.

tematikas: Lietuvos proistorė, praeities šlovė, valstybingumas, priešinimasis okupacijoms (sukilimai prieš carinę Rusiją, priešinimasis sovietų okupacijai), knygnešystė, trėmimai.

Lietuvos proistorės vaizdiniai muziejuose išliko panašūs. Siekiama atspindėti tautos šaknis, gyvenimo būdą senovėje. Tematika būdinga istorijos ir krašto muziejams, kurių tikslas – reprezentuoti krašto, regiono istorinę raidą. Tradiciškai šios tematikos iliustracinė sklaida grindžiama archeologijos mokslo principais. Lietuvoje, kitaip nei kituose kraštuose, nėra Lietuvos proistorės muziejaus. Tai iš dalies kompensuoja LNM Lietuvos proistorės / Lietuvos archeologijos ekspozicija.

Kitų minėtų Lietuvos istorijos eksponavimo tematikų tendencijas, iliustracinės sklaidos pobūdžius atitinkamai nulėmė laikas, ideologijos, politikos, istorinės atminties politikos, kultūros pokyčiai.

Lietuvos praeities šlovės tematika sureikšminama nuo XX a. 2-ojo dešimtmečio, kuomet buvo siekiama sukurti Tautos muziejų. Apoteozinis praeities, *kunigaikščių Lietuvos*, Vytauto Didžiojo, Žalgirio mūšio vaidmenų Lietuvos istorijoje šlovinimas, nostalgija pilims, kuriose lietuviai gynė nuo priešų tėvynę, buvo skatinami tautinės jausenos ir istorinio paveldo apsaugos motyvų. Jie lėmė mūro pilių atkūrimą ir beveik visose jų (11 iš 14) – muziejų, kurių daugelis iliustruoja su pilimis susijusius Lietuvos istorijos aspektus, įkūrimą. Lietuvos pilių vaizdiniai, dabar aktualūs ir istorinių edukacijų ir turizmo verslo plėtrai regionuose, skatina statyti ir medines pilis-muziejus.

Lietuvos valstybingumo tematikos sklaida muziejų ekspozicijose plečiasi sulig Lietuvos valstybingumo raida. Jos pobūdžiui daro įtaką ideologijos, jų veikiamų atminimo kultūrų strategijos, prioritetai. Muziejų ekspozicijose Lietuvos valstybingumo aspektai – valstybingumo statusai, kovos už nepriklausomybę, priešinimasis okupacijoms (carinei, sovietinei) – yra požiūrių į istorinę tautos kelią kvintesencija. Per pusanthro amžiaus LDK muziejų ekspozicijose traktuota nevienodai. Nuo XX a. 2-ojo dešimtmečio iki šiol sukilimų prieš carinę Rusiją reprezentavimo muziejų ekspozicijose aktualumas yra panašus. Knygnešystė spaudos draudimo laikais (1864–1904) ir priešinimasis sovietų okupacijai, trėmimai – nuo 1990 m. reikšmingiausios muziejams Lietuvos istorijos tematikos.

Sovietinėje Lietuvoje intensyvintas asmenų, ypač sovietinių ir sovietmečio rašytojų, atminimo muziejimas, o po 1990 m. jų kritinis neįvertinimas ir asmenų atminimo muziejinio memorializavimo tradicijos tąsa liudija būdingas mentalitetines nuostatas sureikšminti kūrybos galios svarbą istorinės sąmonės formavimui ir kultūros savybių reprezentavimui.

Literatūros sąrašas

1. Baranauskas, Tomas. 2009a. „Kauno pilies nelaimė – „jos vienintelis ekspertas“.“ *Žiūrėta* 2013 m. spalio 8 d. Prieiga per internetą: <http://www.delfi.lt/news/ringas/lit/article.php?id=26314647>.
2. Baranauskas, Tomas. 2009b. „Vorutos istorija.“ *Žiūrėta* 2013 m. spalio 8 d. Prieiga per internetą: <http://viduramziu.istorija.net/pilys/mindaugas.htm>.
3. Baranauskas, Tomas. 2010. „Stebuklo sulaukus-žvilgsnis į viv.lt.“ *Tomo Baranausko istorijos puslapiai*, balandžio 21 d. *Žiūrėta* 2013 m. rugsėjo 23 d. Prieiga per internetą: <http://naujienos.istorija.net/2010/04/stebuklo-sulaukus-zvilgsnis-i-vivlt.htm>.
4. Basanavičius, Jonas. 1970. *Rinktiniai raštai*. Paruošė D. Krištopaitė. Vilnius: Vaga.
5. Baužienė, Morta, Stasė Bernotienė, Zenonas Dukša, Ona Mažeikienė, Janina Puipienė ir Bronė Tautavičienė, sudarytojai. 1980. *Lietuvos TSR Istorijos ir Etnografijos muziejus 1855–1980. Katalogas*. Vilnius: LTSR istorijos ir etnografijos muziejus.
6. Bennett, Tony. 1995. *The Birth of the Museum: History, Theory, Politics*. London & New York: Routledge.
7. Bernotienė, Gintarė. 2009. „Gyvai apie klasikų ir įvaizdžius.“ *Literatūra ir menas*, birželio 5 d. *Žiūrėta* 2011 m. spalio 20 d. Prieiga per internetą: http://www.culture.lt/lmenas/?leid_id=3240&kas=straipsnis&st_id=14891.
8. Bernotienė, Stasė, Ona Mažeikienė, Bronė Tautavičienė. 1970. *Lietuvos TSR Istorijos–etnografijos muziejus*. Vilnius: LTSR istorijos ir etnografijos muziejus.
9. Blaževičius, Kazys. 2004. „Pamąstymai jubiliejui praėjus.“ *XXI amžius*, liepos 21 d. *Žiūrėta* 2013 m. spalio 17 d. Prieiga per internetą: http://www.XXIamzius.lt/numeriai/2004/07/21/kult_05.htm.
10. Bogdanas, Ramūnas. 2008. „L. Sapiega ar L. Gira? Laisva Lietuva pasirinko išdaviką.“ *Lietuvos rytas*, vasario 22 d. *Žiūrėta* 2011 m. spalio 20 d. Prieiga per internetą: <http://www.lrytas.lt/-12036562131201705026-l-sapiega-ar-l-gira-laisva-lietuva-pasirinko-i%C5%A1davik%C4%85.htm?id=12963712851294744730&view=6>.
11. Brensztejn, Michał. 1930. „Mickiewicz odpolszczony.“ *Odbitka z Przeglądu Współczesnego*, lapkričio 10 d..
12. Briedis, Laimonas. 2010. *Vilnius. Savas ir svetimas*. Vilnius: Baltos lankos.
13. Bumblauskas, Alfredas. 1998. *Gyvosios istorijos programa: istorinė kultūra šiuolaikinės sąmonės formavimui*. Vilnius: Kultūros paveldo institutas.
14. Bumblauskas, Alfredas. 2003. „Kaip galima derinti žvilgsnį į LDK paveldą.“ *Naujasis židiny* 4: 182–7.
15. Bumblauskas, Alfredas, sudarytojas. 2006. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmų atkūrimo byla: vieno požiūrio likimas*. Specialusis Lietuvos istorijos studijų leidinys 4. Vilnius: Vilniaus universitetas.

16. Bumblauskas, Alfredas. 2007. „Žalgirio atminties vietos Lietuvoje.“ *Nacionalinės mokslo programos Valstybės ir tautos paveldo tapatumo projektas LDK tradicijos, vaizdiniai ir modernūs tapatumai 2007–2008 m.* Žiūrėta 2013 m. spalio 16 d. Prieiga per internetą: <http://www.mdl.lt/wp-content/uploads/zalgirio-atmin-vietos.pdf>.
17. Carr, E. H. 1999. *Kas yra istorija?* Vilnius: Vaga.
18. Clifford, James. 1997. „Museums as Contact Zones“, In *Routes: Travel and Translation in the Late Twentieth Century*, 188–219. Harvard: Harvard University Press.
19. Čepaitienė, Rasa. 2005. *Laikas ir akmenys. Kultūros paveldo sampratos moderniojoje Lietuvoje.* Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla.
20. Čepaitienė, Rasa. 2010. *Paveldosauga globaliame pasaulyje.* Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla.
21. Čiužaitė, Giedrė. 2013. „Kur knygnešės slėpdavo gabenamas lietuviškas knygas.“ *Bernardinai.lt*, liepos 6 d. Žiūrėta 2013 m. spalio 17 d. Prieiga per internetą: <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2013-07-06-kur-knygneses-slepdavo-gabenamas-lietuviskas-knygas/103934/print>.
22. Daugirdaitė-Sruogienė, Vanda. 1990. *Lietuvos istorija.* Vilnius: Vyturys.
23. Daugirdaitė, Solveiga. 2005. „Salomėja Nėris, įžymiausia lietuviė.“ In *Salomėja Nėris: tarp dainos ir regėjimo.* Mokslinės konferencijos, skirtos Salomėjos Nėries 100-osioms gimimo metinėms, pranešimai. Sud. Ramunė Bleizgienė, 241–55. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
24. Daujotytė, Viktorija. 2005. *Salomėja Nėris. Fragmento poetika.* Vilnius: Rašytojų sąjungos leidykla.
25. Desvallées, André, and François Mairesse, eds., 2010. *Key Concepts of Museology.* ICOFOM: Armand Colin. Žiūrėta 2013 m. spalio 6 d. Prieiga per internetą: http://icom.museum/fileadmin/user_upload/pdf/Key_Concepts_of_Museology/Museologie_Anglais_BD.pdf.
26. Gaidys, Vladas. 2011. „Kolektyvinės atminties tyrimai Lietuvoje 1989–2009 metais.“ In *Nuo Basanavičiaus, Vytauto Didžiojo iki Molotovo ir Ribbentropo: atminties ir atminimo kultūrų transformacijos XX–XXI amžiuje.* Sud. Alvydas Nikžentaitis, 327–36. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla.
27. Genys, Jonas. 2004. „Kuriasi Klaipėdos pilies muziejus.“ *Lietuvos muziejai* 1. Žiūrėta 2013 m. spalio 8 d. Prieiga per internetą: http://www.museums.lt/zurnalas/2004%271/Klaipedos_pilies_muziejus.
28. Genocido. 2013. *Genocido aukų muziejus.* Žiūrėta 2013 m. spalio 18 d. Prieiga per internetą: <http://www.genocid.lt/muziejus/lt/563/c/>.
29. Girnius, Kęstutis. 1990. *Partizanų kovos Lietuvoje.* Vilnius: Mokslo leidykla. Žiūrėta 2013 m. spalio 18 d. Prieiga per internetą: http://www.academia.edu/2447265/Partizanu_kovos_Lietuvoje.
30. Glemža, Jonas Rimantas. 2002. *Nekilnojamojo kultūros paveldo apsauga ir tvarkymas.* Vilnius: Vilniaus dailės akademija.
31. Gričiuvienė, Eglė, sud., 2000. *Lietuvos proistorė. Archeologijos ekspozicijos vadovas.* Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus.
32. Gudavičius, Edvardas. 2001. *Lietuvos istorija (nuo seniausių laikų iki 1569 metų)* 1. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.
33. Įdomiausias. 2013. *Įdomiausias LDK istorijos. Ką sapnavo Gediminas.* Žiūrėta 2013 m. spalio 8 d. Prieiga per internetą: <http://www.youtube.com/watch?v=uswJabtVbEQ>.
34. Istorijos. 1977. *Istorijos ir kultūros paminklų apsaugos ir naudojimo įstatymas.* Žiūrėta 2010 m. birželio 15 d. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=883&p_d=8577&p_k=1.
35. Jučas, Mečislovas. 1990. *Žalgirio mūšis.* Vilnius: Mokslas.

36. Juozo Lukšos. 2012. „Juozo Lukšo knygos „Partizanai“ vertimai.“ *Voruta*, rugpjūčio 28 d. Žiūrėta 2013 m. spalio 18 d. Prieiga per internetą: <http://www.voruta.lt/juozo-lukso-knygos-„partizanai“-vertimai>.
37. Juozo Tumo-Vaižganto. 2013. *Juozo Tumo-Vaižganto ir knygnešių muziejus*. Žiūrėta 2013 m. spalio 16 d. Prieiga per internetą: http://www.spaudos.lt/Muziejai/Ustronis_muz.htm.
38. Kaluškevičius, Benjaminas ir Kazys Misius. 2004. *Lietuvos knygnešiai ir daraktoriai*. Vilnius: Diemedžio leidykla.
39. Kasperavičius, Julius. 1977. *Lietuvos TSRS muziejai*. Vilnius: Mintis.
40. Keršytė, Nastazija. 1995. „Su M. K. Čiurlionio ir Vytauto Didžiojo vardais.“ *Krantai* 6: 76–80.
41. Keršytė, Nastazija. 1998. „Lietuvos kultūros vertybių globos institucijos Vilniuje XX amžiaus pradžioje.“ In *Vilniaus kultūrinis gyvenimas*, 72–82. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
42. Keršytė, Nastazija. 2003. *Lietuvos muziejai iki 1940 metų. Lietuvos muziejų raida XVI–XX a. ketvirtajame dešimtmetyje*. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus.
43. Keršytė, Nastazija. 2006. „Adomo Mickevičiaus muziejiniai kontekstai Lietuvoje.“ *Liaudies kultūra* 5: 47–54.
44. Keršytė, Nastazija. 2007. „Eustachijus Tiškevičius ir lietuvių etnologija.“ *Kultūrologija* 15: 46–60.
45. Keršytė, Nastazija. „Muziejiniai Vilniaus istorijos kontekstai.“ In *Muziejiniai Vilniaus istorijos kontekstai / The Museological Contexts of Vilnius History*. Sud. Nastazija Keršytė, 9–25, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas.
46. Keršytė, Nastazija. 2011. „Adomo Mickevičiaus atminimo muziejiniai įprasminimai Lietuvoje iki XX amžiaus antrosios pusės / Upamiętnienie Adama Mickiewiczca w ekspozycjach muzealnych na Litwie (do drugiej połowy XX wieku).“ In *Vilniaus universiteto bibliotekos Adomo Mickevičiaus muziejui – 100 metų / 100 lat muzeum Adama Mickiewiczca przy bibliotece uniwersytetu Wileńskiego*. Sud. Rimantas Šalna, Leokadija Aškelevič, 6–20. Vilnius.
47. Keršytė, Nastazija. 2012a. „Nacionalinis tapatumas ir nacionalinių muziejų situacija. Muziejų politikos problemos.“ *Liaudies kultūra* 5: 20–29.
48. Keršytė, Nastazija. 2012b. „Ferdynando Ruszczyco ir bendraminčių muziejų organizavimo Vilniuje inciatyvos.“ In *Vilniaus kultūrinis gyvenimas: tautų polilogas 1900–1945*. Sud. Alma Lapinskienė, 118–32. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
49. Keršytė, Nastazija. 2012c. „Tarybinių laikų ir tarybinių rašytojų įmuziejimo paradigmos.“ In *Bibliotheca Litwana II Atminties institucijų rinkiniai*. Sud. Arvydas Pacevičius, 237–54. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
50. Keršytė, Nastazija. 2012d. „Vilniaus laikinosios archeologijos komisijos paveldo misija.“ In *Bibliotheca Litwana II Atminties institucijų rinkiniai*. Sud. Arvydas Pacevičius, 171–89. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
51. Keršytė, Nastazija. 2014. „Eustachijus Tiškevičius: *modus vivendi* – praeitis ateičiai.“ In *Eustachijus Tiškevičius: darbai ir kontekstai*. Sud. Žygintas Būčys, Reda Griškaitė, 123–29. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus
52. Klessmann, Christoph. 2011. „Istorijos politika ir kolektyvinis atsiminimas: sąvokos, problemos ir istoriniai pavyzdžiai.“ In *Nuo Basanavičiaus, Vytauto Didžiojo iki Molotovo ir Ribbentropo: atminties ir atminimo kultūrų transformacijos XX–XXI amžiuje*. Sud. Alvydas Nikžentaitis, 25–38. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla.
53. Klumbys, Voldemaras. 2009. „Lietuvos kultūrinio elito elgsenos modeliai sovietmečiu.“ Daktaro disertacija, Vilniaus universitetas. Žiūrėta 2013 m. spalio 16 d. Prieiga per internetą: <http://>

- vddb.laba.lt/fedora/get/LT-elBA-0001:02-D~20100204_103051-05475/DS.005.0.01.ETD.
54. Kriščiūnaitė, J. ir S. Kubiliūtė, sudarytojos. 2008. *Biržų krašto muziejus „Sėla“*. Panevėžys: Amalkeros leidyba.
  55. Kuncevičius, Albinas. 2004. „Lietuvos pilys ir jų panaudojimo kultūriniam turizmui galimybės.“ *Lietuvos muziejai* 1. Žiūrėta 2013 m. spalio 8 d. Prieiga per internetą: http://www.museums.lt/Zurnalas/2004%271/Lietuvos_pilys.htm.
  56. Kuolys, Darius. 2014. „Tado Kosciuškos darbuose ir gyvenime jie atras tautiečiams nuostabiausią pavyzdį.“ *Bernardinai.lt*, balandžio 28 d. Žiūrėta 2015 m. vasario 6 d. Prieiga per internetą: <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2014-04-28-darius-kuolys-tado-kosciuskos-darbuose-ir-gyvenime-jie-atras-tauti>.
  57. Laurinavičius, Česlovas. 2007. „Dėl Antano Venclovos politinio apsisprendimo motyvų ir kainos.“ In *Antanas Venclova epochų vėjuose*, 13–23. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
  58. Lietuvos. 2013a. *Lietuvos banko Pinigų muziejus*. Žiūrėta 2013 m. spalio 16 d. Prieiga per internetą: http://www.lb.lt/lb_pinigu_muziejus.
  59. Lietuvos. 2013b. „Lietuvos muziejų kelio „1863 metų sukilimo atmintis“ programos sudarymas.“ *Voruta*, sausio 24 d. Žiūrėta 2014 m. rugsėjo 1 d. Prieiga per internetą: <http://www.voruta.lt/lietuvos-muziejy-kelio-1863-metu-sukilimo-istorine-atmintis-programos-sudarymas>.
  60. Lietuvos. 2013c. *Lietuvos muziejų statistika*. Žiūrėta 2013 m. spalio 18 d. Prieiga per internetą: <http://www.lkm.lt>.
  61. Lietuvos turizmo. 2011. *Lietuvos turizmo potencialo įvertinimo, nustatant didžiausias turistinės traukos vietas ir jų panaudojimo prioritetus*. Studija. Žiūrėta 2013 m. spalio 9 d. Prieiga per internetą: http://www.tourism.lt/Turizmo_potencialo_ivertinimo_STUDIJA_2012.doc.
  62. Lingaitis, Arvydas. 2011. „Vietoj pilies – viduramžių kiemas.“ *Anykšta*. Žiūrėta 2013 m. spalio 8 d. <http://www.anyksta.lt/index.php?page=&rb=4&sl=4333>.
  63. Lukšėnienė, Janina, ir Loreta Meškelevičienė, parengėjos. 1996. *Lietuvos muziejai. Vadovas / A Guide to the Museums of Lithuania*. Vilnius: ICOM Lietuvos nacionalinis komitetas, Lietuvos muziejų asociacija.
  64. Maceina, Antanas. 1980. „Asmuo ir istorija.“ Žiūrėta 2013 m. liepos 9 d. Prieiga per internetą: <http://maceina.lt/html/asmuoistorija.html>.
  65. Macytė, Laima. 2010. „Pagerbti ir įprasminti rezistencijos signatarų siekiai.“ *XXI amžius*, lapkričio 25 d. Žiūrėta 2013 m. spalio 18 d. Prieiga per internetą: http://www.XXIamzius.lt/numeriai/2010/11/26/istdad_03.html.
  66. Mačiulis, Dangiras. 2011. „Laikiniosios sostinės kolektyvinės atminties kraštovaizdis.“ In *Nuo Basanavičiaus, Vytauto Didžiojo iki Molotovo ir Ribbentropo: atminties ir atminimo kultūrų transformacijos XX–XXI amžiuje*. Sud. Alvydas Nikžentaitis, 133–56. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla.
  67. Mačiulis, Dangiras. 2013. „Nacionalinio muziejaus idėja ir kolektyvinė atmintis Nepriklausomoje Lietuvoje 1918–1940.“ *Istorija* 89. Žiūrėta 2014 m. gruodžio 1 d. Prieiga per internetą: http://www.istorijoszurnalas.lt/index.php?option=com_content&view=article&id=489&Itemid=456.
  68. Martyno Jankaus. 2013. *Martyno Jankaus muziejus*. Žiūrėta 2013 m. spalio 16 d. Prieiga per internetą: http://www.muziejai.lt/pagegiai/m_jankaus_muz.htm.
  69. Mato Slančiausko. 2013. *Mato Slančiausko muziejus sodyba*. Žiūrėta 2013 m. spalio 16 d. Prieiga per internetą: <http://www.joniskiomuziejus.lt/page/muziejus/muziejaus-padaliniai.php>.
  70. Matuzevičius, Eugenijus. 1955. „Laisvės dainius.“ *Švyturys* 21: 3.
  71. Merksys, Vytautas. 1991. *Simonas Daukantas*. Vilnius: Vyturys.

72. Mykolaitis, Vincas. 1949. *Lietuviškoji tematika Adomo Mickevičiaus kūryboje*. Vilnius: Valstybinė enciklopedijų, žodynų ir mokslo literatūros leidykla.
73. Musée. 2013. *Musée National de Préhistoire*. Žiūrėta 2013 m. spalio 8 d. Prieiga per internetą: <http://www.musee-prehistoire-eyzies.fr>.
74. Muzeum. 2013. *Muzeum Polskie w Rapperswilu*. Žiūrėta 2013 m. spalio 16 d. Prieiga per internetą: http://pl.wikipedia.org/wiki/Muzeum_Polskie_w_Rapperswilu.
75. Muziejus. 2013. *Muziejus*. Žiūrėta 2013 m. spalio 8 d. Prieiga per internetą: <http://enciklopedija.ignalinosvb.lt/index.php?page=muziejai>.
76. Naujoje Vilnioje. 2013. *Naujojoje Vilnioje atnaujintas Tremties memorialas*. Žiūrėta 2013 m. spalio 18 d. Prieiga per internetą: http://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/19800/naujojoje_vilnioje_atnaujintas_tremties_memorialas.
77. Nikžentaitis, Alvydas, sud., 2011. *Nuo Basanavičiaus, Vytauto Didžiojo iki Molotovo ir Ribbentropo: atminties ir atminimo kultūrų transformacijos XX–XXI amžiuje*. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla.
78. Nikžentaitis, Alvydas. 2012. *Vytauto ir Jogailos įvaizdis Lietuvos ir Lenkijos visuomenėje*. Vilnius: Aidai.
79. Nikžentaitis, Alvydas, sud. 2013a. *Atminties daugiasluoksniškumas*. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla.
80. Nikžentaitis, Alvydas. 2013b. „Atminties ir istorijos politika Lietuvoje.“ In *Atminties daugiasluoksniškumas*, 517–38. Vilnius: LII leidykla.
81. Pinna, Giovanni. 2001. „Introduction to historic house museums.“ *Museum International: historic house museums* LIII, Nr. 2: 4–6.
82. Poškus, Vidas. 2005. „Senosios Lietuvos istorijos ekspozicija Lietuvos nacionaliniame muziejuje.“ *Lietuvos muziejai* 1–2. Žiūrėta 2013 m. spalio 18 d. Prieiga per internetą: http://www.museums.lt/Zurnalas_2005_pirmas/2005_1_turinys.htm.
83. Ricoeur, Paul. 2001. *Interpretacijos teorija: diskursas ir reikšmės perteklius*. Vilnius: Baltos lankos.
84. Rindzevičiūtė, Eglė. 2011. „National Museums in Lithuania: A Story of State Building (1855–2010)“. In *Building National Museums in Europe 1750–2010. Conference proceedings from EuNaMus, European National Museums: Identity Politics, the Uses of the Past and the European Citizen*, Bologna 28–30 April 2011. Edited by Peter Aromsson and Gabriella Elgenius. Linköping University Electronic Press. Žiūrėta 2011 m. gruodžio 27 d. Prieiga per internetą: <http://www.ep.liu.se/ecp/home/index.en.aspx?issue=064>.
85. Rubavičius, Vytautas. 2008. „Autentiška kūryba „vakuumo“ sąlygomis.“ Žiūrėta 2008 m. balandžio 25 d. Prieiga per internetą: <http://www.osf.lt/lt/nutik/Rubavicius2.htm>.
86. Rubavičius, Vytautas. 2011. „Neišgyvendinamas sovietmetis: atmintis, prisiminimai ir poetinė galia.“ Žiūrėta 2011 m. spalio 20 d. Prieiga per internetą: <http://www.lti.lt/e-zurnalai/COL18/Collequia18.pdf>.
87. Rüsen, Jörn. 2007. *Istorika. Istorikos darbų rinktinė*. Sudarytojas ir mokslinis redaktorius Zenonas Norkus. Vilnius: Margi raštai.
88. Senulienė, Irena ir Poviliūnas, Virgilijus, sudarytojai. 2008. *Trakų istorijos muziejui 60*. Vilnius: Mardosų spaustuvė.
89. Spaudos. 2013. „Spaudos konferencijoje pristatoma 2013 m. Lietuvos muziejų kelio „1863 metų sukilimo istorinė atmintis“ programa ir šį kelią pradedanti Arturo Grotgerio kūrybos paroda.“ Žiūrėta 2013 m. spalio 16 d. Prieiga per internetą: <http://www.lrkmlt.lt>.

90. Staliūnas, Darius. 2008. *Savas ar svetimas paveldas? 1863–1864 m. sukilimas kaip lietuvių atminties vieta*. Vilnius: Mintis.
91. Šapoka, Adolfas, Zenonas Ivinskis ir Valentinas Dėdinas. 1988. *Vytautas Didysis*. Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija.
92. Šeimyniškėlių. 2004. *Šeimyniškėlių piliakalnio istorinis kompleksas*. Žiūrėta 2013 m. spalio 8 d. Prieiga per internetą: <http://www.baranauskas.lt/lt/left/apie-mus/seimyniskeliu-piliakalnio-kompleksas>.
93. Šėma, Tadas. 2004. „Pilies ikonografija ir ginklai Gedimino pilies bokšte.“ *Lietuvos muziejai* 1: 24–26.
94. Šermukšnytė, Rūta. 2012. „Šiuolaikinių muziejinių naratyvų kūrimo idėjos ir jų raiška Vilniaus mieste.“ *Lituanistika* 58, Nr. 2(88): 146–60.
95. Šiaulių krašto. 2013. *Šiaulių krašto praeitis nuo seniausių laikų iki XVII a.* Žiūrėta 2013 m. spalio 8 d. Prieiga per internetą: <http://www.ausrosmuziejus.lt/Ekspozicija2/>.
96. Šutinienė, Irena. 2011. „Tautos istorijos pasakojimo simboliai Lietuvos gyventojų tautinėje vaizduotėje.“ In *Nuo Basanavičiaus, Vytauto Didžiojo iki Molotovo ir Ribbentropo: atminties ir atminimo kultūrų transformacijos XX–XXI amžiuje*. Sud. Alvydas Nikžentaitis, 297–327. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla.
97. Šutinienė, Irena. 2013. „Komunikacinė atmintis Lietuvos didžiuosiuose miestuose.“ In *Atminties daugiasluoksniškumas*. Sud. Alvydas Nikžentaitis, 385–486. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla.
98. Tadas Kosciūška. 2013. *Tadas Kosciūška – sukilėlis ir bastūnas*. Žiūrėta 2013 m. spalio 16 d. Prieiga per internetą: http://www.ldkistorija.lt/index.php?act=search#tadas-kosciuska-sukilelis-ir-bastunas_fact_1262.
99. Tarptautinė. 2013. *Tarptautinė paroda „Žalgirio mūšis“*. Žiūrėta 2013 m. spalio 16 d. Prieiga per internetą: http://www.ldm.lt/naujausiosparodos/Zalgirio_musis.htm#Parodos%20vieta.
100. Tyla, Antanas, *Garšvių knygnešių draugija*, Vilnius: „Mintis“, 1991.
101. Trakų. 2013. *Trakų pilyje Vytauto Didžiojo metinių minėjimas ir knygos „Didžioji Lietuva“ pristatymas*. Žiūrėta 2013 m. spalio 16 d. Prieiga per internetą: <http://www.alkas.lt/2012/10/21/traku-pilyje-vytauto-didziojo-mirties-metiniu-minejimas-ir-knygos-didzioji-lietuva-pristatymas>.
102. Tuskulėnų. 2013. *Tuskulėnų rimties parko memorialinis kompleksas*. Žiūrėta 2013 m. spalio 18 d. Prieiga per internetą: <http://www.tuskulenumemorialasd.lt/lt>.
103. Utenos. 2013. *Utenos krašto visuomeniniai muziejai*. Žiūrėta 2013 m. spalio 16 d. Prieiga per internetą: http://www.muziejai.lt/Utena/utenos_muziejai.htm.
104. Valstybės. 2013. *Valstybės dieną įteikta kunigaikščio Vytauto Didžiojo nominacijos*. Žiūrėta 2013 m. spalio 16 d. Prieiga per internetą: <http://www.trakai.lt/index.php?3478109083>.
105. Vilmorus. 2012. *Lietuvos muziejų edukacinės veiklos įvertinimo ir mokinių ir mokytojų poreikių tyrimas 2012 m. balandis–gegužė. Ataskaita*. Visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų centras „Vilmorus“. Žiūrėta 2013 m. rugpjūčio 16 d. Prieiga per internetą: http://www.muziejai/Aktualijos/PDF/LM_educacines_veiklos_tyrimas_2012_06_30_vp.pdf.
106. Waidacher, Friedrich. 2007. *Bendrosios muzeologijos metmenys*. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus.
107. Zabiela, Gintautas. 1995. *Lietuvos medinės pilys*. Vilnius: Diemedžio leidykla.
108. Дневникъ. 1865. *Дневникъ заседаній комисіи для разбора, приведенія въ известность и надлежащій порядокъ предметовъ, находящихя въ Виленскомъ Музеуме древностей*. Вильно.

Doc. dr. Nastazija Keršytė

VU Komunikacijos fakultetas

Muzeologijos katedra

nastazija.kersyte@kf.vu.lt

List of illustrations

Lentelė 1. Muziejų, ekspozicijose atspindinčių Lietuvos istoriją, skaičius

Table 1. Number of museums reflecting Lithuanian history in their expositions

Lentelė 2. Istorinių ir kitų muziejų, ekspozicijose atspindinčių Lietuvos istoriją, skaičius

Table 2. Number of historical and other museums reflecting Lithuanian history in their expositions

Lentelė 3. Svarbūs Lietuvos istorijos aspektai muziejų ekspozicijose

Table 3. The important aspects of Lithuanian history in museum expositions

Lentelė 4. Dabar žmonėms svarbūs Lietuvos istorijos laikai ir aspektai (Šutinienė, 2011, 297–327)

Table 4. The periods and aspects of Lithuanian history which are relevant to people today (Šutinienė, 2011, 297–327)

Lentelė 5. Muziejai mūrinėse Lietuvos pilyse

Table 5. Museums in stone castles in Lithuania

Lentelė 6. Lietuvos valstybingumo istorijos muziejai istorinėse Lietuvos sostinėse

Table 6. Museums of Lithuania's statehood history in the historical capitals of Lithuania

Lentelė 7. Memorialiniai, biografiniai muziejai Lietuvoje

Table 7. Memorial and biographical museums in Lithuania

Summary

MUSEOLOGICAL CONTEXTS OF LITHUANIAN HISTORY. CONSTANTS AND CHANGES IN THEMES, PROBLEMS AND TOPOGRAPHY

By Nastazija Keršytė

In nineteenth to twenty-first-century Lithuania, the exhibits of almost all museums reflect a certain aspect of Lithuanian history. These exhibits are the quintessence of museum concepts and are presupposed by society and the groups within it, historical memory, scientific and ideological discourses. The most important themes of Lithuanian history exhibits include Lithuanian prehistory, past glory, statehood, resistance to foreign occupation, repressions, exile, trauma, struggle for independence and its restoration and certain personalities who were involved in these processes. Exhibits of Lithuanian prehistory have remained constant since the nineteenth century. Other tendencies of Lithuanian history exhibits in museums have been shaped by time, ideology and politics. Since the Republic of Lithuania in the Interwar period (1918–1940), popular museum themes include Vytautas the Great, the Battle of Žalgiris, medieval castles, rebellions against Russia and especially the prohibition of the Lithuanian press in the nineteenth century. Since the second half of the twentieth century, the musealisation of the memory of personalities, especially writers, is intensifying. After restoring Lithuanian independence in 1990, museums have tackled the acute themes of Soviet occupation, anti-Soviet resistance, exile, trauma and Lithuania's pursuit of independence. Current museological representations of Lithuanian history are rising, fostered by concepts of “living history” and “the past for the present”.

Key words: *museum expositions, museological themes of Lithuanian history.*